

Programma's voor excellentieonderwijs

Ervaringen uit hoger onderwijs
vertaald naar het mbo

2

het programma

Programma's voor excellentieonderwijs

Ervaringen uit hoger onderwijs
vertaald naar het mbo

Hanne ten Berge

Onderwijsadvies & Training (Centrum voor Onderwijs en Leren), Universiteit Utrecht

Ada Kool

Onderwijsadvies & Training (Centrum voor Onderwijs en Leren), Universiteit Utrecht

Leontien Kragten

Dienst Onderwijs en Innovatie, ROC Midden Nederland

Norbert Ruepert

Dienst Onderwijs en Innovatie, ROC Midden Nederland

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Introductie 6

1 Uitgangspunten van excellentieonderwijs 9

Kernpunten excellentieonderwijs op basis van onderzoek 9

Aanvullende criteria van onderwijsinstellingen 12

Belang van een duidelijk excellentieprofiel 12

2 Eerste keuzes bij vormgeving excellentieonderwijs 14

Disciplinaire oriëntatie 14

Positie ten opzichte van het reguliere programma 17

Omvang 20

Keuzevrijheid 20

3 Van missie naar programma 23

Communityvorming 23

Spin-off naar regulier onderwijs 25

Maatschappelijke betrokkenheid 26

Waardering van successen 27

4 Leeractiviteiten vormgeven 29

1 Van leerdoel naar leeractiviteit 29

Leerdoel: inhoudelijke kennis opdoen 29

Leerdoel: andere vaardigheden verwerven 34

Leerdoel: persoonlijke ontwikkeling 35

2 Mate van verwevenheid met het reguliere onderwijs 37

Excellentieonderwijs vormgeven als apart onderdeel 37

Excellentieonderwijs door verzwaring van een reguliere cursus 37

5 Toetsen en beoordelen in excellentieonderwijs 39

Wil je in excellentieonderwijs beoordelen? 39

Wie bepaalt de beoordelingsdoelen? 40

Wat wil je beoordelen: product of proces? 43

Hoe beoordeel je een individuele student in groepswerk? 46

Hoe ga je om met spanning tussen beoordelen en intrinsieke motivatie? 49

Hoe voorkom je afname van intrinsieke motivatie van de student? 50

Wie kan er in een excellentieprogramma beoordelen? 50

6 Afrondingseisen 53

Inhoudelijke eisen 53

Omvangseisen 54

Prestatie-eisen 55

7 Kwaliteitsbewaking 57

Waarom kwaliteitszorg? 57

Waar richt je je op met kwaliteitszorg 57

Hoe kwaliteitszorg inrichten 58

Behoud de merites van excellentieonderwijs 62

8 Duurzaam borgen van excellentieonderwijs 63

Noodzaak om excellentieonderwijs in de organisatie te verankeren 63

Bestuurlijke inbedding 64

Ervaring borgen 65

De waarde van excellentieprogramma's zichtbaar maken 66

9 Hoe nu verder...? 70

Concrete denkhulp 70

Colofon 72

Introductie

Het mbo is inmiddels ruim twee jaar op weg met excellentieprogramma's. In augustus 2017 is in de Voortgangsrapportage kwaliteitsafspraken¹ een eerste tussenbalans opgemaakt. Het beeld van de rapportage is positief: excellentieonderwijs is in het mbo geland, ook bij de scholen die aanvankelijk een wat lastige start hadden. Door excellentieprogramma's anticiperen scholen beter op vragen uit de arbeidsmarkt en heeft het imago van het mbo een boost gekregen. Bovendien werken de programma's als katalysator voor onderwijsvernieuwing. Excellentieprogramma's motiveren studenten het beste uit zichzelf te halen. Hiervan profiteert het middelbaar beroepsonderwijs in de volle breedte.

Binnen het mbo is inmiddels het besef ontstaan dat de excellentiebeweging veel kan bewerkstelligen. Het volgen van taalcursussen, ondernemersgerichte activiteiten in de vorm van projecten en het verwerven van specifieke branchecertificaten blijkt succesvol. Ook omarmen veel scholen de vakwedstrijden: de meerwaarde hiervan wordt vooral gevormd door de voorbereiding in het curriculum, de regionale wedstrijden en de profilering van partnerbedrijven in de samenwerking. Verder meldt de Voortgangsrapportage ook dat een aantal mbo-scholen het heft in eigen handen heeft genomen en een landelijk excellentienetwerk heeft opgezet. Kennisdeling en professionalisering staan daarin voorop. Samenwerking met het hoger onderwijs wordt nadrukkelijk gezocht.

Naast deze positieve geluiden is ook een aantal kritische opmerkingen te maken. Internationalisering heeft zeker aandacht, maar het opbouwen van een goed internationaal netwerk kost veel tijd en energie. Daarnaast is de beoogde meester-gezelroute niet goed van de grond gekomen. Er is op het gebied van excellentie zeker nog werk aan de winkel en het merendeel van de scholen wil daarmee doorgaan na deze startperiode. De Voortgangsrapportage doet de aanbeveling om de excellentiegelden nog een periode te oormerken, zodat verankering binnen de organisatie kan plaatsvinden. Dit kan het mbo zeker ten goede komen.

Het belang van het goed vormgeven van een programma

Veel mbo-scholen waren in 2015 nog niet klaar voor het starten van excellentieonderwijs. De plannen die de scholen maakten, waren veelal niet getoetst bij docenten en

1 MBO in Bedrijf (2017). *Voortgangsrapportage kwaliteitsafspraken mbo*. Augustus 2017. http://www.mboinbedrijf.nl/images/MBO_in_vol_bedrijf.pdf

studenten en sloten onvoldoende aan bij de praktijk van de opleidingen. Het gevolg was een discrepantie tussen de visie op excellentieonderwijs en de vorm en inhoud van de aangeboden programma's. Mede daardoor leven er veel vragen bij docenten en studenten: staat excellentie voor exclusiviteit, wordt er niet erg veel geïnvesteerd in een kleine groep studenten en wie is precies de doelgroep? Dit doet af aan het draagvlak voor excellentieonderwijs binnen de school en verlaagt de kans op continuering na afloop van de kwaliteitsgelden.

Voor de verdere ontwikkeling van excellentieonderwijs is een goede wisselwerking tussen visie en inhoud van programma's van groot belang. Een heldere visie geeft sturing aan de te ontwikkelen programma's, zowel op het gebied van inhoud als op dat van uitvoering en beoordeling. Goede programma's – goed ontworpen en goed uitgevoerde programma's binnen een coherent geheel – creëren draagvlak onder studenten en docenten, ook bij hen die niet participeren in excellentieonderwijs. Tevens creëert dit draagvlak buiten de school, bij het werkveld en bij potentiële studenten. Goede programma's onderscheiden zich van reguliere programma's in doelstelling, werkwijze en doelgroep. Juist het anders doen maakt de programma's onderscheidend en dat onderscheidende komt voort uit de visie op excellentieonderwijs.

Veel instellingen geven daarnaast aan dat excellentieprogramma's worden gezien als proeftuin voor nieuwe onderwijsconcepten en vooral ook voor co-creatie met het werkveld en, in toenemende mate, ook in co-creatie met studenten. Daar ligt misschien wel de grootste kans voor het reguliere onderwijs. Een impact die uiteindelijk weer het draagvlak voor excellentieonderwijs ten goede komt.

Publicatiereeks

Dit is de tweede brochure uit een reeks van drie voor ontwikkelaars van excellentieonderwijs in het mbo. In de brochures wordt het onderwerp excellentieonderwijs steeds vanuit een andere invalshoek benaderd, achtereenvolgens:

- 1 de student
- 2 het programma
- 3 de docent

Deze brochure richt zich dus op het programma.

In het hoger onderwijs is al langer ervaring met excellentieonderwijs, hier honoursonderwijs² genoemd. Ervaringen met het ontwikkelen en verzorgen van honoursonderwijs in het hoger onderwijs bieden een goede inspiratiebron voor het mbo. De bedoeling van deze publicatiereeks is dan ook om de ontwikkeling van excellentieonderwijs in

2 Sirius Programma. (2013). *Op koers met excellentie*. Den Haag, Nederland: Sirius Programma. Verkregen van <https://www.siriusprogramma.nl/publicaties/op-koers-met-Excellentie>

het mbo te versnellen door te leren van voorbeelden uit het hoger onderwijs en van onderzoek naar talentontwikkeling. Er worden vooral voorbeelden uit het hbo aangehaald, omdat deze vorm van onderwijs dicht bij het mbo staat. Incidenteel zijn ook voorbeelden uit de universitaire wereld opgenomen. *De voorbeelden uit het hoger onderwijs zijn in bruinrood weergegeven.* Waar mogelijk wordt ingegaan op ervaringen uit het mbo, die onder andere verzameld zijn in een uitvraag onder mbo-scholen. De passages die op het mbo betrekking hebben, zijn in oranje weergegeven.

Het mbo heeft van oudsher een veel sterkere relatie met de beroepspraktijk dan het hoger onderwijs. Daarmee lijken sommige voorbeelden in het hoger onderwijs zeer vanzelfsprekend voor het mbo, maar deze zijn toch opgenomen om het totale plaatje vanuit het hoger onderwijs te kunnen beschrijven en vanwege de inspiratie die het op kan leveren. Dit geldt tevens voor de soms wat diffuse scheidslijn tussen wat voor excellentieonderwijs en wat voor regulier onderwijs nodig is. Dit onderscheid is niet altijd scherp te maken, maar ook hier hebben we gemeend het hele plaatje te moeten schetsen.

Het programma centraal: verschillende invullingen van excellentieonderwijs

De voorliggende brochure is gericht op het excellentieprogramma zelf. Allereerst gaan we in op de uitgangspunten van excellentieonderwijs. Vervolgens maken we inzichtelijk welke keuzes van belang zijn bij de vormgeving van excellentieonderwijs. Daarna zoomen we in op hoe je van missie naar programma kan komen, om vervolgens de diepte in te gaan en handvatten te geven voor het vertalen van leerdoelen naar inhoud. Na het toetsen en beoordelen (doe je dat en wat is passend?) belichten we mogelijke afrondingseisen van een programma. De laatste twee hoofdstukken gaan over kwaliteitsbewaking en het duurzaam borgen van excellentieonderwijs. We willen immers ook in de toekomst ambitieuze studenten die meer willen passend excellentieonderwijs bieden!

Uitgangspunten van excellentieonderwijs 1

Excellentie is een breed begrip en dat is terug te vinden in de diversiteit aan excellentieonderwijs in het hoger onderwijs. Meer concreet gaat het om de volgende varianten³:

Excellentieprogramma's	Honoursprogramma's
Honours Classes	Honoursprojecten
Honours Tracks	Honoursspecialisaties
Honourscolleges/-academies	Honoursstages
Honoursminoren	Honourstrajecten (ook individuele)
Honoursopleidingen	Sterrensystemen
Dubbeldiplomaprogramma's	University Colleges (Liberal Arts)

Hoewel er varianten zijn die elkaar qua opzet of inhoud overlappen, is duidelijk dat excellentieonderwijs uiteenlopende benamingen, vormen en invullingen kent. Wanneer kan van een variant gezegd worden dat het om excellentieonderwijs gaat en wat is dan het onderscheid met regulier onderwijs? In dit hoofdstuk geven we aanknopingspunten voor de vormgeving van excellentieonderwijs door zowel vanuit onderzoek als vanuit de praktijk in te gaan op kenmerken van excellentieonderwijs.

Kernpunten van excellentieonderwijs op basis van onderzoek

In de Verenigde Staten kent honoursonderwijs een lange traditie. De National Collegiate Honors Council (NCHC)⁴ heeft op basis van onderzoek naar bestaande praktijken een aantal kernpunten verzameld van volledig ontwikkelde en succesvolle honoursprogramma's. Deze lijst (zie figuur 1) is vertaald naar de Nederlandse situatie door Van Eijl e.a.⁵

De kernpunten uit deze lijst zijn ook terug te vinden in de inhoud van deze brochure-reeks. De missie van een honoursprogramma als uitgangspunt (punt 1) en de selectie

3 ITS/ROA/CHEPS (2015). *Het beste uit studenten*.

4 https://www.nchchonors.org/uploaded/NCHC_FILES/PDFs/NCHC_Basic_Characteristics-Program_2014.pdf.

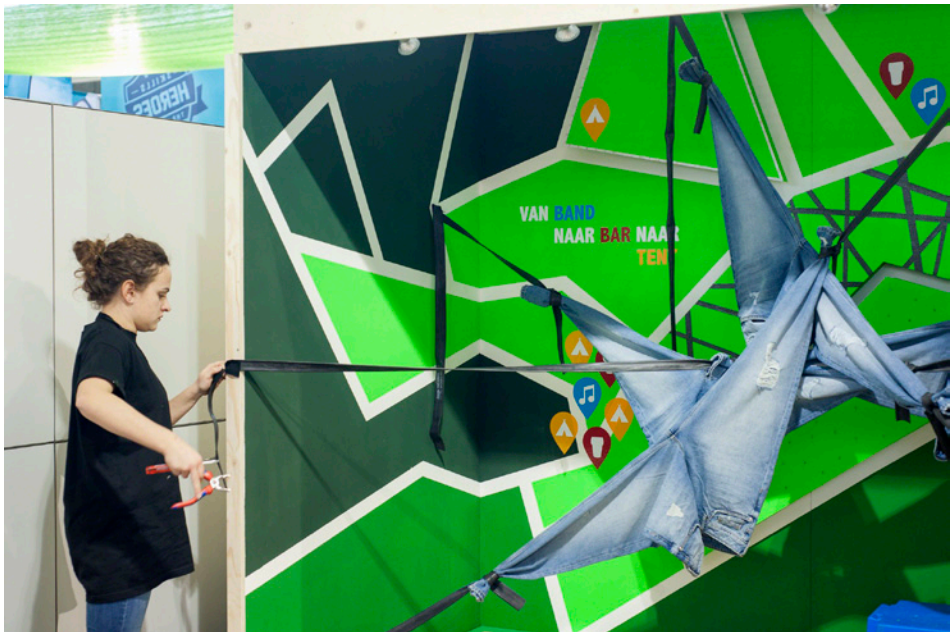
5 Eijl, P. van, Wolfensberger, M., Schreve-Brinkman, L. & Pilot, A. (2007). *Honours, tool for promoting excellence*. Eindrapport van het project 'Talentontwikkeling in Honoursprogramma's en de meerwaarde die dat oplevert'. Universiteit Utrecht, IVLOS i.s.m. het Landelijke Plusnetwerk voor Academische Honoursprogramma's, IVLOS mededeling nr. 82, november 2007, p. 106.

Figuur 1. Tien kernpunten

10 Kernpunten van een volledig ontwikkeld honoursprogramma

- 1** Het honoursprogramma heeft een 'missie-statement' dat uitgangspunt is voor de voorlichting, opzet, uitvoering en kwaliteitszorg van het honoursonderwijs.
- 2** Selectie van studenten op interesse voor het honoursprogramma, een actieve werkhouding en bovengemiddelde inhoudelijke capaciteiten.
- 3** Docenten die inspireren tot excellente prestaties, een diepgaande discussie stimuleren en een voorbeeldfunctie vervullen voor studenten.
- 4** Didactiek gericht op excellentie met uitdagende opdrachten van een hoog inhoudelijk niveau en divers in vormgeving met een nadruk op 'ontdekkend leren'.
- 5** Inhoudelijk verdiepend én verbredend programma-aanbod waarbij ook aandacht is voor leiderschaps-, communicatieve en sociale vaardigheden.
- 6** Waardering voor excellente prestaties en veel ruimte voor nieuwe ideeën en creatieve initiatieven van studenten; facilitering daarvan, vooral als die buiten de gebaande kaders vallen.
- 7** Veel aandacht voor feedback van docenten en medestudenten op individuele talentontwikkeling en persoonlijke ontwikkeling door het programma heen.
- 8** Studenten stimuleren elkaar ook via teamwerk, honourscommunities en extra-curriculaire activiteiten.
- 9** Voldoende omvang (minimaal 20% van de opleiding), intensiteit en duur van het honoursprogramma, zodat talenten zich echt kunnen ontwikkelen.
- 10** Een organisatie die specifiek het honoursprogramma ondersteunt met voldoende bestuurskracht en middelen en met een grote inbreng van studenten.

van studenten (punt 2) zijn aan bod gekomen in de eerste brochure over selectie. In de huidige brochure wordt ingegaan op het vormgeven van opdrachten (punt 4), de inhoud van programma's en het verwerven van vaardigheden (punt 5), de waardering van prestaties (punt 6), de vorming van communities (punt 8), de omvang van programma's (punt 9) en de rol van de organisatie in de facilitering (punt 10). De laatste brochure van de reeks zal ingaan op de rol van de docent (punt 3), de didactiek voor honoursstudenten (punt 4) en de waarde van feedback (punt 7).

Het mbo staat met nog maar twee jaar ervaring in het excellentieonderwijs aan het begin, maar er vindt momenteel duidelijk een versnelling plaats. Wel 17 van de 21 scholen geven in de uitvraag over excellentieonderwijs aan dat er een redelijk tot groot draagvlak in de instelling is. Met de gedrevenheid van deze en andere mbo-scholen is het een mooie ambitie om in het voorjaar van 2019 met een 10-puntenlijst voor het mbo te komen. Deze kernpuntenlijst gebaseerd op ervaringen van de instellingen en de input van studenten kan een belangrijke bijdrage leveren aan een verdere kwaliteits-slag van excellentieonderwijs in het mbo, vooral als deze 10 punten veel draagvlak vinden. Jongeren in het voortgezet onderwijs zijn over het algemeen vooral bekend met het honoursonderwijs in het hoger onderwijs. Voor het mbo is dit nog niet het geval, vooral omdat er geen gezamenlijk label bestaat. Een gezamenlijke visie op basis van een kernpuntenlijst is dus niet alleen van belang voor de kwaliteit, maar ook voor het maatschappelijk draagvlak. Het vergemakkelijkt de samenwerking in de kolom en maakt deelname voor studenten aan excellentieonderwijs interessanter.

Aanvullende criteria van onderwijsinstellingen

Na een eerste fase, waarin in het hoger onderwijs veel geëxperimenteerd is met honoursonderwijs, hebben enkele instellingen zelf criteria opgesteld waaraan een programma moet voldoen om tot een honoursprogramma gerekend te worden. Door binnen instellingen criteria voor honoursonderwijs op te stellen wordt het profiel van honours binnen de instelling duidelijker en daarmee de kwaliteit hoger.

Criteria

Aan de Universiteit Utrecht moet een programma een internationale component bevatten en moeten studenten ten minste 25% van hun onderwijs op honoursniveau doen. Daarnaast wordt verwacht dat de student zich niet alleen verdiept in het eigen vakgebied, maar zich ook buiten de grenzen van het eigen vakgebied begeeft.

De Hanzehogeschool werkt met een beoordelingskader voor excellentieprogramma's, waarbij onder andere wordt gelet op de aanwezigheid van een missie, op het onderscheidende karakter van het programma en op de manier waarop studenten en docenten worden geselecteerd.

Belang van een duidelijk excellentieprofiel

Diversiteit in vorm en inhoud is een belangrijke kracht van excellentieonderwijs. Desondanks is het ook belangrijk om het begrip honoursonderwijs naar buiten toe een herkenbaar gezicht te geven. Zoals gezegd zijn in het hoger onderwijs stappen gezet om honoursonderwijs op nationaal niveau een duidelijker profiel te geven. Daarnaast kan binnen instellingen een duidelijk excellentieprofiel ontstaan door criteria voor excellentieonderwijs te ontwikkelen die passen bij de visie op excellentie.

Een duidelijk profiel kan van belang zijn voor aankomende studenten. Uit onderzoek binnen het hoger onderwijs⁶ blijkt dat excellentieprogramma's met name onder WO-studenten al redelijke bekendheid hebben tijdens de studiekeuze. Een duidelijk excellentieprofiel zou op termijn een belangrijke rol kunnen spelen bij de keuze voor een onderwijsinstelling of studie, omdat het de universiteit aantrekkelijker kan maken voor zowel honours- als niet-honoursstudenten⁷.

Een duidelijk excellentieprofiel is ook van belang met het oog op de arbeidsmarkt. Wat zegt het als een student een honoursprogramma heeft afgerond? Als we willen dat toekomstige werkgevers de toegevoegde waarde kennen van een afgestudeerde honoursstudent, dan moet het helder zijn waar honoursonderwijs zich op richt.

⁶ ITS/ROA/CHEPS (2015). *Het beste uit studenten*.

⁷ idem.

Excellentie in het mbo

Het vormgeven van een visie op excellentie is één ding. Dit vertalen naar passende programma's, is een volgende stap. Omdat het vormen van een visie en het ontwikkelen van programma's bij de meeste mbo-scholen een parallel traject is geweest (waar niet altijd over en weer uitwisseling heeft plaatsgevonden) is het goed om stil te staan bij de samenhang tussen visie en programma. De eisen die het ministerie aanvankelijk stelde aan het excellentieplan – 'verwerving van excellente beroepsvaardigheden', 'gericht op een meester-gezelroute' en 'aantoonbaar verzuwaard' – gaven amper handvatten voor visievorming. Voortschrijdend inzicht laat bovendien zien dat er in het mbo inmiddels anders gedacht wordt over wat onder 'excellentie' mag vallen. Waar aanvankelijk de ontwikkeling van een keuzedeel expliciet was uitgesloten, lijkt het besef te groeien dat een excellentieprogramma heel goed input kan leveren voor het reguliere onderwijs. Een succesvol excellentieprogramma kan dan ook heel goed een keuzedeel worden. Dit geldt ook voor doorstroommogelijkheden naar het hbo, eerder ook niet bedoeld als excellentieprogramma. Daarnaast rijst de vraag wat het verschil is tussen een excellentieprogramma of excellentie; denk maar aan dubbelkwalificatie, een topsportregeling of cum laude afstuderen. Dit zijn allemaal vormen van excellentie maar valt dit ook onder de beoogde excellentieprogramma's zoals gefinancierd vanuit het ministerie? Dit geldt ook voor de vakwedstrijden. Veel studenten en docenten zien dit niet als excellentieonderwijs terwijl het bij veel instellingen wel de meest voorkomende vorm van talentontwikkeling is. Hier is nog wel een harde noot over te kraken.

Bij veel mbo-scholen lijkt een natuurlijke verdeling van de programma's te zijn ontstaan. Scholen geven aan dat er programma's zijn die vooral verdiepend van karakter zijn, internationaal, ondernemend of competitief. Hiermee wordt naar studenten en het werkveld een zinvol onderscheid gemaakt tussen programma's, alhoewel er vaak veel overlap is tussen de profielen; zo kan een programma vakverdiepend en internationaal zijn of internationaal en competitief.

De meester-gezelroute is nog niet van de grond gekomen. Deze initiatieven horen vanuit de branche te komen, maar niet alle branches zitten hierop te wachten (lees: willen hierin investeren) of zijn voldoende georganiseerd.

Voor veel mbo-scholen is excellentieonderwijs een marginaal onderdeel dat nog te weinig eigenheid vertoont, waardoor het voor studenten en docenten lastig is de meerwaarde te zien ten opzichte van keuzedelen of het reguliere onderwijs. Een voorbeeld van voortschrijdend inzicht is dat steeds meer instellingen zich realiseren dat ze studenten moeten betrekken om succesvolle excellentieprogramma's te ontwikkelen. Dit is een duidelijke (en zeer positieve) trend!

2 Eerste keuzes bij vormgeving excellentieonderwijs

Voordat de inhoud van een excellentieprogramma ontwikkeld gaat worden, moet er een aantal keuzes worden gemaakt over vorm en organisatie. Afhankelijk van hoe je naar excellentie kijkt als instelling en wat je wilt bereiken met je studenten, moeten er afwegingen worden gemaakt over de inhoud van het programma (de diepte in of juist verbreden), over de positie die het excellentieonderwijs inneemt ten opzichte van het reguliere onderwijs, over de omvang van het programma en over de keuzevrijheid die studenten binnen het programma hebben. In dit hoofdstuk gaan we in op de verschillende opties ten aanzien van de vorm en organisatie van excellentieprogramma's en welke consequenties een en ander heeft voor het excellentieonderwijs.

Disciplinaire oriëntatie

De disciplinaire oriëntatie gaat over de inhoudelijke insteek van het programma. Als het doel is dat studenten zich extra verdiepen in hun eigen vakgebied, past daar een ander programma bij dan wanneer het doel is dat studenten leren te kijken buiten de grenzen van hun eigen vakgebied of leren samenwerken met studenten uit andere disciplines.

In het hoger onderwijs vinden we met betrekking tot disciplinaire oriëntatie drie varianten terug:

- ***Monodisciplinaire programma's***

Deze programma's zijn verdiepend en hebben de eigen discipline als basis. Het doel van deze programma's is dat studenten hun kennis, inzicht en vaardigheden van het eigen vak vergroten. Monodisciplinaire programma's zijn verbonden aan een opleiding en richten zich op studenten die meer kunnen en willen.

- ***Multidisciplinaire programma's***

Deze programma's hebben de eigen discipline als basis, maar betrekken daarbij ook andere disciplines. Het kan bijvoorbeeld gaan om een gezamenlijk honoursprogramma van twee of meer verwante studies of het betrekken van literatuur van buiten de eigen discipline bij het uitvoeren van opdrachten. Deze programma's kunnen zowel verbredend als verdiepend zijn.

- ***Interdisciplinaire programma's***

Deze programma's richten zich op meerdere disciplines en zijn dus verbredend. Studenten van verschillende opleidingen volgen samen het programma en leren buiten de grenzen van hun eigen vakgebied te kijken.

De disciplinaire insteek van het programma bepaalt ook deels welk type student zich tot het programma aangetrokken voelt. Binnen dezelfde instelling en zelfs binnen programma's kunnen de verschillende oriëntaties ook wisselen. Te denken valt aan monodisciplinaire programma's met interdisciplinaire onderdelen, waarbij wordt samengewerkt met honoursstudenten uit andere programma's of interdisciplinaire programma's met een verdiepend onderdeel waarbij je samen met studenten uit je eigen opleiding zit.

Science Academy

De bètafaculteit van de Universiteit Utrecht biedt vanuit verschillende opleidingen honoursprogramma's aan die verdiepend of verbredend zijn. Een gezamenlijk verplicht onderdeel binnen al deze programma's is de interdisciplinaire Science Academy, waarbij studenten met andere honoursstudenten van verschillende bètaopleidingen symposia organiseren, een buitenlandse reis maken en samenwerken aan interdisciplinaire onderzoeksvraagstukken.

Hanzehogeschool

Het honours toptalentprogramma Pedagogische Academie van de Hanzehogeschool omvat zowel een verdiepende als een verbredende lijn. Binnen de verdiepende lijn werken studenten samen aan opdrachten waarmee ze vaardigheden ontwikkelen die je als leerkracht van pas komen. De verbredende lijn is er juist op gericht studenten aan opdrachten en cursussen te laten werken die buiten het vakgebied van de leerkracht liggen. Op deze manier kunnen studenten later makkelijker samenwerken of contact leggen met mensen en instellingen buiten de onderwijspraktijk.

Ook binnen het mbo zien we de verschillende disciplinaire oriëntaties terug. Soms is er sprake van een bewuste keuze op basis van een heldere visie, maar soms is het ook ontstaan omdat er een plan geschreven is dat vervolgens uitgevoerd moest worden. Belangrijk hierbij is dat de programma's passen bij wat de organisatie wil. Maar nog belangrijker is wat de behoeftes van de student zijn en wat deze daarmee kan op de arbeidsmarkt en in het werkzaam leven als onderdeel van leven lang leren.

Monodisciplinair: TOP Programma Excellentie van Rijn IJssel College

Naast verzwaarde studieprogramma's voor groepen studenten biedt het topprogramma Excellentie studenten de gelegenheid om op individuele basis een eigen droom uit te werken die gerelateerd is aan de beroepsopleiding. Iedere student werkt aan een droom door middel van de eigen WISH (Wens, Inbeelding, Struikelblokken, Handelen). De WISH is een zelfregulerende methode waarmee de student door goede reflectieve vragen van een excellentiecoach eigen struikelblokken onderzoekt, uitgedaagd wordt om alternatieven te blijven zoeken en te blijven handelen om zodoende de eigen droom te realiseren. Aan het eind van het jaar presenteren de studenten de ontwikkelingen en resultaten van hun WISH.

Ter ondersteuning biedt het Rijn IJssel College studenten een Top-programma aan, waarbij het onderling netwerken centraal staat. Dit Top-programma bestaat onder andere uit een startbijeenkomst, een serie masterclasses en studiereizen naar het buitenland. Studenten maken zelf hun keuze uit het aanbod en worden uitgedaagd zelf onderwerpen en activiteiten aan te dragen. Op dit moment nemen 120 excellente studenten deel aan dit individuele Top-programma.

Multidisciplinair: Excellentklas Kappers ROC Tilburg

ROC Tilburg geeft in het kader van haar excellentieprogramma groepen talentvolle, ambitieuze studenten de kans om zich extra te ontwikkelen als persoon en in hun toekomstige vak. Zo versterken zij hun kansen op de arbeidsmarkt en bij doorstroom naar vervolgonderwijs. Een mooi voorbeeld is de Excellentklas Kappers. Derdejaars studenten die het maximale uit hun vak willen halen, komen elke week een extra avond naar school. Naast lessen technische vaardigheden gaan zij aan de slag met bijvoorbeeld moodboards, presenteren, modeshows, fotoshoots, lessen Engels en social media. Ook doen zij internationale ervaring op: de studenten volgen een week lang workshops bij de gerenommeerde Sassoon Academy in Londen. Studenten en docenten sluiten samen het programma af met een spectaculaire eindshow. Meer weten? Bekijk dit filmpje: <http://wqd.nl/UJUy>

Interdisciplinair: Excellentie en MVT, Cultuur en internationale beroepspraktijkvorming

Vanuit de Talenacademie van het Koning Willem I college kwam het initiatief om collegebreed aan ambitieuze studenten een excellentietraject aan te bieden. Hierin wordt een moderne vreemde taal in een combinatie van cultuur en internationale beroepspraktijkvorming aangeboden. Het traject wordt afgesloten met een 3-weeks verblijf in Madrid, Berlijn, Oxford of Beijing. Achttien studenten, die na een interne selectie worden voorgedragen door verschillende afdelingen, nemen deel. Ervaringen die vanaf het schooljaar 2015-2016 zijn opgedaan, zijn gebruikt om het programma verder te verfijnen. Het programma kent een aantal voorbereidende bijeenkomsten, waarin gewerkt wordt aan cultuur- en taalvoorbereiding (verzorgd door de Talenacademie), ondernemendheid en samenwerken in een interdisciplinaire setting. Daarnaast is er ook de nodige zelfwerkzaamheid. Studenten werken begeleid door een docent ondernemendheid en ondernemerschap aan de voorbereidingen van hun eigen programma in het buitenland dat plaatsvindt in de laatste schoolweek en de eerste twee weken van de zomervakantie. Het programma bestaat uit een intensieve talencursus, bedrijfsbezoeken, een snuffelstage en culturele activiteiten.

Positie ten opzichte van het reguliere programma

Excellentieonderwijs kan zich op twee manieren verhouden tot het reguliere onderwijsprogramma: intracurriculair of extracurriculair.

- ***Intracurriculair***

Hiervan wordt gesproken als het excellentieonderwijs onderdeel is van het reguliere programma of dit (deels) vervangt. Dit is bijvoorbeeld het geval bij een complete opleiding op honoursniveau of als een vak van het reguliere programma ook op honoursniveau gedaan kan worden. Honoursstudenten behalen dan geen extra studiepunten ten opzichte van reguliere studenten. Vaak is er wel sprake van een aantekening op het diploma of een certificaat om aan te tonen dat de student honoursonderwijs heeft gevolgd.

- ***Extracurriculair***

Indien het excellentieonderwijs bovenop het reguliere programma komt, is er sprake van een extracurriculair programma. Hierbij worden er meer studiepunten gehaald dan voor de reguliere opleiding nodig zijn.

De keuze voor intra- of extracurriculair hangt samen met de visie op excellentieonderwijs. Als sterk wordt ingezet op excellentieonderwijs als proeftuin voor onderwijsinnovatie lijkt extracurriculair onderwijs daar het beste bij aan te sluiten. Immers, als onderwijs niet meetelt voor het reguliere programma kan er vrijer geëxperimenteerd worden met nieuwe opdrachten en onderwijsvormen. Daarentegen sluit intracurriculair honoursonderwijs beter aan bij de opvatting dat er voor studenten op alle momenten

tijdens hun studie een extra uitdaging moet zijn. Daarnaast kan het een voordeel zijn voor de financiering van het onderwijs als er geen extra uren bovenop komen voor de student, maar als deze uren gelijk zijn aan die van het reguliere programma. Er zijn ook programma's die een combinatie van intra- en extracurriculair onderwijs hanteren. Studenten volgen dan bijvoorbeeld extra vakken (extracurriculair) en schrijven hun scriptie op honoursniveau waarvoor hogere eisen gelden (intracurriculair). Opvallend is dat in Nederland honoursonderwijs veelal extracurriculair is, terwijl dat in het buitenland meestal niet het geval is.⁸

Intracurriculair en extracurriculair

Het Utrecht Law College is een complete bacheloropleiding voor honoursstudenten. Een deel van het onderwijs is gelijk aan dat van de reguliere opleiding rechtsgeleerdheid, het overige deel is extra verdiepend en verbredend. Zo zijn er ten minste zes cursussen op honoursniveau, is er meer contact met de juridische praktijk en zitten studenten in kleinere onderwijsgroepen met intensievere begeleiding door docenten. Studenten verdiepen zich daarnaast in onderwerpen die verband houden met de studie in extracurriculaire modules. Ook organiseren studenten samen met docenten extra activiteiten: workshops, lezingen, excursies, seminars en buitenlandreizen.

Extracurriculair

Het honoursonderwijs op Saxion is extracurriculair. De motivatie hierachter is dat honours-onderwijs innovatief moet zijn, wat betekent dat het ook wel eens minder succesvol mag zijn. Juist omdat het innovatieve karakter van honoursonderwijs binnen Saxion zo belangrijk is, wordt er geen gebruik gemaakt van (delen van) honoursprogramma's die het reguliere programma vervangen.

De meeste excellentieprogramma's in het mbo zijn extracurriculair vormgegeven. Eén van de criteria vanuit de kwaliteitsgelden was dat er sprake was van een 'verzwaard' programma. Een extra programma, bovenop het reguliere, is relatief makkelijk vorm te geven. Een intracurriculair programma vraagt niet alleen uitwerking van complexe en uitdagende opdrachten, maar vraagt ook extra vaardigheden van de docent. Deze moet kunnen schakelen tussen reguliere studenten en studenten die de uitdaging in een excellentieprogramma graag opzoeken. Er ligt nog een uitdaging voor het mbo om te kijken of goede intracurriculaire programma's ook meer studenten opleveren en of deze programma's meer duurzaam zijn.

⁸ Eijl, P. van, Wolfensberger, M., Schreve-Brinkman, L. & Pilot, A. (2007). *Honours, tool for promoting excellence*. Eindrapport van het project 'Talentontwikkeling in Honoursprogramma's en de meerwaarde die dat oplevert'. Universiteit Utrecht, IVLOS i.s.m. het Landelijke Plusnetwerk voor Academische Honoursprogramma's, IVLOS mededeling nr. 82, november 2007, p. 106.

Deels intracurriculair: Merit & Distinction programma

Het Merit & Distinction programma is onderdeel van het UP-programma van ROC Midden Nederland en is deels een intracurriculair programma. Studenten krijgen tijdens de reguliere lessen en daarbuiten steun om een hoger niveau te behalen. Dit levert voor zowel de docent in de reguliere klas als voor de UP-studenten soms frictie op. Hoe wordt op de juiste wijze gedifferentieerd zonder studenten tekort te doen? De UP-studenten geven aan behoefte te hebben onder elkaar te zijn, in een aparte klas. Het excellentieprogramma levert daarmee onbedoelde situaties op.

Extracurriculair: MBO Topacademie

MBO Topacademie van het Drenthe College in samenwerking met CNV Jongeren en Diversion is een vakoverstijgend onderwijsprogramma dat ambitieuze studenten extra uitdaging biedt. Studenten formuleren na selectie een persoonlijk leerdoel dat wordt ontwikkeld met behulp van individuele en groepsgerichte werksessies met topbegeleiders. De studenten worden verder uitgedaagd met inspirerende masterclasses gericht op 21st century skills. De masterclasses worden gegeven door succesvolle professionals op locaties binnen en buiten de provincie. Het programma duurt ongeveer vijf maanden en vindt buiten reguliere lestijden plaats. Het traject wordt afgesloten met een eindpresentatie die twee externe deskundigen uit het bedrijfsleven en een interne topbegeleider beoordelen. Het bewijs van deelname dat de studenten uitgereikt krijgen, vermeldt het cijfer van de eindpresentatie.

Omvang

Samenhangend met de vraag of het programma binnen een regulier programma valt of er extra bovenop komt, is ook de tijdsinvestering die het programma van de student vraagt belangrijk. Bij intracurriculaire programma's blijft het aantal uur dat de student aan dit type programma besteedt gelijk aan dat van een reguliere student. Belangrijk daarbij is om vooraf vast te stellen hoeveel vakken er op honoursniveau dienen te worden afgerond voordat een student heeft voldaan aan de eisen van een honoursprogramma. Tegelijkertijd is het belangrijk studenten gedurende hun hele studie de mogelijkheid te bieden tot extra uitdaging en niet op minimeisen aan te sturen. Dit kan door een programma aan te bieden met een langere looptijd (meerdere jaren) of door gedurende de studie verschillende opties tot extra uitdaging te bieden.

In het hoger onderwijs vraagt het merendeel van de honoursprogramma's een extra tijdsinvestering van rond de 840 studie-uren. Er zijn echter ook programma's die langer duren, zelfs meerdere jaren.

Meerdere vakken

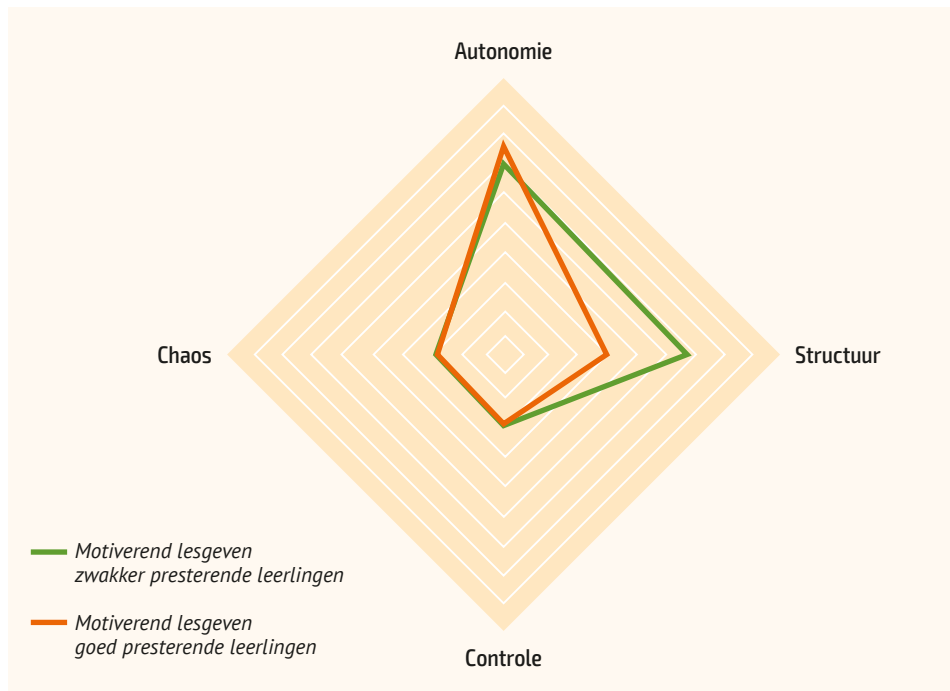
Op de Hogeschool Utrecht worden er binnen elke opleiding meerdere vakken op honoursniveau aangeboden. Hierdoor kunnen studenten gedurende hun opleiding op verschillende momenten besluiten om zichzelf tijdens een cursus (of een minor, onderzoek of stage) extra uit te dagen en zich te verdiepen in een bepaald onderwerp.

In het mbo is nog onvoldoende zicht op de duur en de zwaarte van de verschillende (afzonderlijke) programma's. Over het algemeen lijken de excellentieprogramma's in het mbo minder studie-uren te kosten dan in het hoger onderwijs. Ook lijken de meeste programma's slechts beperkt tot de duur van maximaal een schooljaar. De reden hiervoor is dat er over het algemeen is gekozen voor korte, aansprekende programma's gebaseerd op de wensen van de student en het werkveld. Dat heeft mede te maken met het feit dat de gemiddelde duur van een mbo-opleiding korter is dan die van een opleiding in het hoger onderwijs en dat er binnen het mbo sprake is van een langere stageperiode.

Keuzevrijheid

Onderzoek toont aan dat de behoefte aan keuzevrijheid iets hoger lijkt te liggen bij honoursstudenten dan bij reguliere studenten. De behoefte aan structuur lijkt juist lager te liggen. Ruimte bieden aan studenten om het programma (deels) in te vullen op de eigen manier speelt dan ook een grote rol in honoursonderwijs. Autonomie (keuzevrijheid) wordt soms onterecht verward met een gebrek aan structuur. Figuur 2 laat zien dat autonomie en structuur juist complementair kunnen zijn aan elkaar en geen tegenpolen zijn.

Figuur 2: Differentiëren in vrijheid en structuur⁹

Met betrekking tot de mate van keuzevrijheid zijn bij het vormgeven van een excellentieprogramma enkele afwegingen van belang.

- *Groep of individueel?* Als het programma met een groep wordt doorlopen kunnen de deelnemers veel van elkaar leren en steun aan elkaar hebben. Daarnaast leren studenten samenwerken, soms ook met studenten van andere opleidingen. Het biedt echter minder individuele keuzevrijheid dan een individueel traject. Je zit immers aan elkaar 'vast' wat betreft de start en doorlooptijd van het traject en soms ook wat betreft de inhoud van het programma.
- *Vaste vakken of alles vrij in te vullen?* Bij een traject dat helemaal vrij in te vullen is, kunnen studenten de inhoud van het programma helemaal zelf (of als groep) kiezen. Zo kunnen ze zelf bepalen welke onderwerpen zij interessant vinden, met welke experts ze in contact willen komen en welke activiteiten ze willen organiseren. Een proactieve houding van de student is hierbij essentieel, net als een docent die op de achtergrond een coachende rol speelt. Een programma met vaststaande vakken kan als voordeel hebben dat het doel van het programma goed afgestemd kan worden op de inhoud. Het is bij een vast programma makkelijker vast te stellen wat studenten aan het eind van het traject geleerd en gedaan hebben.

⁹ Hornstra, Weijers, van der Veen & Peetsma (2016). Intrinsiek motiveren van leerlingen met verschillende prestatieniveaus en achtergronden.

De mate van vrijheid die studenten hebben om hun eigen traject samen te stellen, is direct verbonden aan de vraag welke (overkoepelende) eisen daaraan gesteld worden. Het formuleren van leerdoelen waaraan studenten aan het eind van het traject moeten voldoen, wordt ingewikkelder als de inhoud van het programma niet vooraf vastligt. Op dit punt wordt dieper ingegaan in hoofdstuk 5. Voor het vormgeven van een honours-programma kan het ook goed zijn zorgvuldig te kijken naar het reguliere programma. Uit onderzoek¹⁰ blijkt dat studenten die weinig keuzevrijheid ervaren in hun reguliere opleiding behoefte hebben aan een honourstraject met veel keuzevrijheid, terwijl dit voor studenten die veel keuzevrijheid hebben binnen hun reguliere opleiding juist niet het geval is.

Individueel

Bij de Hogeschool Rotterdam zijn honourstrajecten individueel, elke student vult het traject op de eigen manier in. Zolang de student aan het eind van het traject maar kan laten zien dat hij zich voldoende heeft ontwikkeld op de vijf competenties van een excellente professional: vernieuwingsgericht, vraaggericht, samenwerkingsgericht, interactief leren, kenniscreatie.

Groep

Aan de Hogeschool van Amsterdam start jaarlijks een groep studenten vanuit allerlei disciplines aan het honourstraject 'Design in Society'. Vanuit verschillende achtergronden werken ze samen aan maatschappelijk relevante opdrachten van instellingen en bedrijven uit hun eigen stad. Studenten die het programma volgen, laten hun leerervaringen en inzichten achter via onder andere een blog, waarvan de volgende groep studenten gebruik kan maken.

Individueel

Een voorbeeld van een individueel excellentieprogramma in het mbo is het werken met pitches voor beurzen. Studenten bereiden zich uitgebreid voor, vaak onder begeleiding van een coach. De voorbereiding kan gezien worden als onderdeel van het excellentieprogramma, maar zou ook verder kunnen worden geformaliseerd voor alle studenten. Je leert immers ook al veel als je je plannen ontwikkelt en je ambitie vastlegt.

10 Smids, L. R. (2017). *Honours students: preferences for autonomy and structure*. Manuscript in voorbereiding.

Bij het ontwikkelen van excellentieonderwijs is het belangrijk stil te staan bij wat je wil bereiken met het programma en hoe je dit zichtbaar kunt maken. In dit hoofdstuk gaan we in op een aantal aspecten, namelijk communityvorming, de spin-off naar regulier onderwijs, maatschappelijke betrokkenheid en de waardering van successen, die elk een belangrijk onderdeel vormen van de missie van honoursonderwijs. Bij het ontwikkelen van een programma is het goed om te kiezen hoe je wil omgaan met deze aspecten en op welke manieren je dat naar voren kunt brengen in het onderwijs.

Communityvorming

Veel honoursprogramma's in het hoger onderwijs zorgen ervoor dat studenten een hechte groep vormen. De deelnemers kennen elkaar goed en ondernemen dingen met elkaar. Communityvorming kan ook plaatsvinden over programma's heen, bijvoorbeeld door gezamenlijke activiteiten te organiseren voor alle honoursstudenten binnen een instelling.

Redenen om te zorgen voor communityvorming zijn:

- een gevoel van welbevinden stimuleren, doordat studenten 'gelijkgestemden' ontmoeten: studenten die ook gemotiveerd zijn en zich extra voor hun opleiding willen inzetten;
- werken in een groep gelijkgestemden zorgt ervoor dat studenten hun motivatie makkelijker vasthouden;
- studenten in de groep kunnen van elkaar kunnen leren en elkaar stimuleren;
- in een groep is het makkelijk om activiteiten voor elkaar te organiseren waardoor het excellentieprogramma rijker van inhoud wordt.

Om communityvorming tot stand te brengen is het goed het programma te starten met een groepsvormende activiteit. Een gezamenlijke ervaring is een krachtig middel om het communitygevoel te stimuleren. Het is van belang dat studenten in het begin behoorlijk wat tijd samen doorbrengen. Voor communityvorming is ook een heldere start van het programma belangrijk.

Activiteiten die voor communityvorming kunnen worden ingezet:

- Studenten aan het begin van het programma met elkaar kennis laten maken door ze samen te laten werken aan een intensieve opdracht. Bijvoorbeeld een excursie.
- Studenten in kleine groepen (tot 25 studenten) veel samen laten doen. Onderwijs in vaste groepen laten volgen, opdrachten laten uitvoeren in een kleine groep.
- Gelegenheden om elkaar en de docenten informeel te ontmoeten. Bijvoorbeeld samen eten aan het eind van een programma, commissies formeren die excursies of feesten organiseren.
- Samen studiegerelateerde activiteiten ondernemen. Bijvoorbeeld studenten die in een leesclub samen boeken uit hun vakgebied bespreken, samen naar studiedagen gaan of samen bedrijven bezoeken.
- Zorgen voor speciale faciliteiten voor honoursstudenten waar zij bij elkaar kunnen komen, zoals een honourskamer. Zij kunnen elkaar daar ontmoeten, samen studeren, samenwerken aan projecten. Docenten kunnen honoursstudenten daar makkelijk vinden als ze hen zoeken.

Hanze Honours Society

De Hanzehogeschool heeft een honoursvereniging: de Hanze Honours Society met een bestuur van zes leden. De functie van de vereniging is dat alle honoursstudenten binnen de Hanze elkaar ontmoeten en samen initiatieven ontplooiën. Zo organiseert de vereniging een jaarlijkse Honours Community Day, waarop studenten kunnen netwerken, er interessante sprekers zijn en workshops gevolgd kunnen worden.

Torenkamer

Het Honours College van de universiteit van Groningen is gevestigd in een torenkamer, waar studenten gebruik kunnen maken van verschillende studieruimtes. Daarnaast maken studenten een halfjaarlijks tijdschrift, Honours Review, met artikelen over wisselende onderwerpen als politiek en terrorisme. De gezamenlijke studieruimtes en het eigen tijdschrift bevorderen het communitygevoel.

Communityvorming vindt in het mbo vooral op programmaniveau plaats. Om op schoolniveau communityvorming tot stand te brengen zijn gerichte activiteiten nodig. Zo kan studentparticipatie onderdeel worden van een brede communitygedachte waarbij studenten zich extra inzetten voor de organisatie in de vorm van een studentenpaneel of zich inzetten voor hun eigen excellentieprogramma's.

Pizzasessies

ROC Midden Nederland organiseert regelmatig pizzasessies met studenten uit het UP-programma (de overkoepelende naam van deze excellentieprogramma's). Tijdens één van deze sessies hebben de studenten de tekst van hun getuigschrift herschreven, omdat zij zich er niet in herkenden. Voor ieder programma is er een passende tekst gekomen waar de studenten blij mee zijn; ze gebruiken hun getuigschrift nu graag.

Spin-off naar regulier onderwijs

Voor honoursstudenten worden extra activiteiten georganiseerd. Het onderwijs kost daardoor meer geld dan het reguliere onderwijs. Docenten zetten zich ervoor in buiten reguliere onderwijstijden. Om te rechtvaardigen dat er extra in deze studenten wordt geïnvesteerd, is het belangrijk na te denken over de manier waarop ook reguliere studenten kunnen profiteren van het honoursonderwijs. Dat kan bijvoorbeeld door honoursstudenten te vragen wat terug te doen voor het reguliere programma. Dit zorgt er tegelijkertijd voor dat studenten zich betrokken blijven voelen bij de instelling. Ook kunnen studenten een bijdrage leveren aan de vormgeving van het honoursonderwijs.

Manieren waarop dat in het hoger onderwijs wordt vormgegeven zijn:

- *Studenten van het Utrecht Law College (Universiteit Utrecht) geven hun extra-curriculaire modules zelf vorm.*
- *Studenten zitten in de onderwijscommissie van het honoursprogramma, zij bewaken de kwaliteit door evaluaties te houden, denken mee over de invulling van het programma en de beoordeling van activiteiten.*
- *Studenten werven nieuwe studenten voor het programma. Zij kunnen bijvoorbeeld voorlichting geven over het honoursprogramma of filmpjes maken over hun ervaringen.*
- *Studenten stellen zich beschikbaar om te vertellen over hun ervaringen voor aankomende studenten die meer over het programma willen weten.*
- *Studenten zijn buddy voor nieuwe honoursstudenten; ze begeleiden hen zodat ze zich onderdeel gaan voelen van de community.*
- *Studenten zijn tutor van jongerejaars honoursstudenten en helpen hen met het ontwikkelen van persoonlijke vaardigheden en het uitvoeren van individuele projecten.*
- *Studenten organiseren leergroepen en begeleiden jongerejaars voor toetsen.*
- *Studenten delen hun ervaringen met reguliere studenten of met elkaar. Presentaties binnen de opleidingen kunnen ook opengesteld worden voor reguliere studenten. Onderzoek wat studenten gedaan hebben, kan gepresenteerd worden in het lectoraat of in een onderzoeksgroep.*
- *Studenten kunnen samen een programma maken door voor elkaar onderdelen te organiseren. Een groep studenten bereidt een bijeenkomst voor door zich te verdiepen in een onderwerp en daar een passend programma bij samen te stellen.*
- *Studenten maken lesmateriaal voor volgende studenten. Een onderdeel van het honoursprogramma van de opleiding biologie aan de Universiteit Utrecht is dat studenten samen een populair-wetenschappelijk boek schrijven. Zo is in 2009 het boek 'Biologie in de 21ste eeuw' door honoursstudenten geschreven. Het boek is nu studiemateriaal in de reguliere opleiding en wordt ook gebruikt in andere opleidingen, zoals de lerarenopleiding.*
- *Verschillende honoursprogramma's laten studenten schrijven voor publiek. Zo laat een docent van het University College Utrecht (UCU) haar studenten pagina's over kunstenaars schrijven op Wikipedia. Een andere mogelijkheid is het schrijven van een blog over een bepaald onderwerp of een artikel voor een tijdschrift.*

Maatschappelijke betrokkenheid

'Iets terugdoen voor anderen' is dus een belangrijk onderdeel van de missie van honoursonderwijs. Dit kan ook goed buiten de eigen instelling gebeuren. In Amerika is het heel gebruikelijk dat studenten naast hun studie vrijwilligerswerk doen. Dit kan een mooie manier zijn om persoonlijke vaardigheden te ontwikkelen en een bredere kijk op de maatschappij te ontwikkelen. Het geeft studenten ideeën over wat zij, met hun opleiding, kunnen betekenen in de maatschappij. Het is wel belangrijk dat de activiteiten verbonden zijn aan de leerdoelen van het programma, zodat studenten het zien als onderdeel van hun ontwikkeling als honoursstudent. Dit kan door bijvoorbeeld de

koppeling te maken met het ontwikkelen van persoonlijke competenties of met de persoonlijke leerdoelen van de student of de toepasbaarheid van de studie in de praktijk te benadrukken.

In Nederland wordt steeds meer samengewerkt met honoursstudenten uit de gehele onderwijskolom. Studenten uit het mbo, het hbo en het wo komen dan samen om te werken aan complexe, multidisciplinaire problemen. Op deze manier kunnen studenten met diverse achtergronden elkaar versterken. Tegelijkertijd wordt ingezet op versterking van de samenwerking van verschillende partijen binnen de regio.

Herinneringscentrum

Op de Hanzehogeschool wordt vanuit het Hanze Honours College samengewerkt met het herinneringscentrum Kamp Westerbork. Honoursstudenten denken mee over de vraag hoe de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog kan blijven voortleven in de huidige tijd. Er is ook een summerschoolprogramma met deelname van studenten uit de VS. Het thema waar aan afgelopen jaar is gewerkt was 'wat doe je als omstander?'

De maatschappelijke betrokkenheid lijkt binnen het mbo in excellentieprogramma's (nog) geen standaardplek te hebben. Er zijn wel voorbeelden van studenten die hun persoonlijke leervraag maatschappelijk invullen. Zo heeft een studente aan de Nederlandse Pop Academie (ROC Midden Nederland) onderzocht hoe muziek kinderen kan helpen hun oorlogstrauma te verwerken. De maatschappelijke betrokkenheid zien we in het mbo uiteraard ook terug in de lessen Burgerschap.

Ondernemers binden

Op de derde landelijke conferentie in het mbo heeft Landstede in samenwerking met Windesheim en de Universiteit Utrecht een sideprogramma voor studenten opgezet. Studenten uit mbo, hbo en wo hebben in verschillende groepen gewerkt aan een vraagstuk van de gemeente Zwolle: hoe kunnen we jonge (top)ondernemers meer binden aan Zwolle, zodat zij zich hier (blijven) vestigen? Deze samenwerking is door alle studenten zeer positief bevonden. 'We zijn niet beter of slechter, maar denken gewoon anders' en 'het verschil is nu juist de kracht' waren daar prachtige uitingen van. Ook de gemeente was verrast door de inhoudelijke uitwerking.

Waardering van successen

Het is belangrijk om een goede afsluiting te organiseren voor een groep die intensief met elkaar is opgetrokken. Een feestelijke uitreiking waar studenten hun familie voor uit kunnen nodigen, zorgt ervoor dat studenten trots zijn op de succesvolle afronding van het programma. Daarnaast is er nog een aantal andere voordelen van een feestelijke afronding:

- Het laat zien dat de instelling belang hecht aan het programma.
- In combinatie met het betrekken van reguliere studenten in de afronding helpt het voor de legitimering dat deze studenten andere dingen mogen doen. Zeker als duidelijk wordt dat studenten er hard voor hebben gewerkt.
- Bij programma's waarin studenten werk hebben verricht voor bedrijven of maatschappelijke instellingen kan een afrondende presentatie betrokkenen in de bedrijven of instellingen laten zien wat de student gedaan heeft.
- Mogelijk geïnteresseerde studenten kunnen tijdens een afrondende presentatie inzicht krijgen in wat het programma inhoudt.
- Het kan ook een moment zijn waarop werkgevers zien wat studenten van het honoursprogramma kunnen betekenen.

Windesheim: Grande Finale

Studenten van Windesheim sluiten hun honoursprogramma af met de 'Grande Finale'. Voor deze feestelijke gelegenheid worden docenten, begeleiders, ouders, vrienden en andere studenten uitgenodigd. Vaak zijn er ook bedrijven aanwezig waarmee de studenten hebben samengewerkt. Studenten organiseren workshops of er worden filmpjes vertoond waarin studenten de resultaten van hun bedrijfsopdracht presenteren. Tijdens deze gelegenheid ontvangen studenten ook hun honourscertificaat.

Afhankelijk van de beoogde leerdoelen, krijgt een excellentietraject vorm. Dit traject kan zowel door de student worden ingevuld als door de instelling. We kijken in dit hoofdstuk hoe het opdoen van inhoudelijke kennis, het verwerven van vaardigheden en persoonlijke ontwikkeling vorm kunnen krijgen binnen een excellentietraject. Het eerste deel gaat in op leerdoelen van excellentieonderwijs en koppelt deze aan leeractiviteiten en opdrachten die hierop aansluiten. Het tweede deel van dit hoofdstuk gaat in op de verwevenheid met het reguliere onderwijs.

1 Van leerdoel naar leeractiviteit

Het is van belang om de leeractiviteiten in een excellentieprogramma af te stemmen op de leerdoelen van het programma. Is het doel van het programma de student inhoudelijke kennis te laten vergaren, andere vaardigheden te laten verwerven of om de persoonlijke ontwikkeling van de student te stimuleren?

Leerdoel: inhoudelijke kennis opdoen

Inhoudelijke kennis opdoen kan gericht zijn op het verdiepen van vakkennis of op het verbreden daarvan.

Verdiepende programma's (monodisciplinair)

Bij een verdiepend programma of project is de doelstelling dat de student kennis, inzicht of vaardigheden van het eigen vak vergroot. De student is bezig met verdiepende stof binnen de eigen discipline.

Enkele activiteiten binnen excellentieonderwijs die hierbij passen zijn:

- Onderzoek doen
- Aan de hand van een opdracht (meer complexe) studiestof oppakken. Hierbij valt te denken aan:
 - Verdiepende opdrachten die de student meer uitdaging geven als er moeilijkere stof wordt gebruikt.
 - Stof behandelen die vanwege de complexiteit ervan uit een reguliere cursus is gelaten.

- Open vragen stellen bij de leerstof die verder reiken dan de leerdoelen van de cursus.
- Doorgaan op kleine onderdelen in de leerstof. Vraag de student iets extra uit te zoeken wat niet in de stof behandeld wordt.
- De leerstof op een andere manier benaderen: vanuit de toepasbaarheid in de actualiteit, of vanuit een ander vakgebied. Of vraag de student daar eens zelf over na te denken.
- Studenten aansporen kritiek te leveren op vakliteratuur, er bijvoorbeeld afstand van kunnen nemen of aangeven wat er op af te dingen is.
- Hogere orde denken aanspreken: evalueren, onderzoeken, vraagstuk oplossen, creëren, zaken aan elkaar relateren. Dit denken kan worden opgeroepen door bijvoorbeeld:
 - Open opdrachten te geven waar meerdere mogelijke uitkomsten voor zijn (bijvoorbeeld een vraag uit de praktijk).
 - Opdrachten die een beroep doen op de creativiteit, bijvoorbeeld door gebruik te maken van innovaties of methoden uit een ander vakgebied. Te denken valt aan het inzetten van een 3D-printer in de meubelindustrie.
 - Complexe opdrachten met veel informatie, waarbij studenten zelf het onderscheid tussen meer en minder relevante informatie moeten maken.
 - Opdrachten die interactie uitlokken, zodat studenten hun ideeën kunnen toetsen aan die van anderen. Bijvoorbeeld het uitwisselen van standpunten.
- Samen de opdrachten voor een werkgroep voorbereiden, zodat in de werkgroep zelf de moeilijkste opdrachten overblijven en meer interessante vraagstukken besproken kunnen worden.
- Studieboeken bekijken en de docent doorgeven wat een goed boek zou kunnen zijn voor het onderwijs in het volgende jaar.
- De docent helpen een deel van het onderwijs van het jaar erop vorm te geven (kennisclip maken, filmpje met demonstratie van vaardigheid, module inclusief docentenhandleiding, powerpoint, literatuur en opdrachten).
- Uit een groot aantal evenementen (studiedagen, symposia, lezingen) er een aantal laten kiezen die de student bezoekt en waar de student verslag van doet.
- Een professional interviewen.
- In een studiegroep samen extra materiaal bestuderen en bespreken.

Onderzoek doen

Aan Saxion deed een groep studenten onderzoek naar het FAT-syndroom. Op basis van interviews met 101 zwangere vrouwen stelden zij een advies op. De resultaten van dit onderzoek hebben zij vervolgens zelf gepresenteerd op een congres in Turkije.

Gezamenlijke voorbereiding van werkgroepen

Tijdens het eerste studiejaar van het Utrecht Law College van de Universiteit Utrecht begeleiden ouderejaars de eerstejaars bij het voorbereiden van de werkgroepen. In latere jaren nemen studenten zelf het initiatief deze werkgroepen samen voor te bereiden. Doordat studenten al met de stof bezig zijn geweest, kan er meer diepgang worden bereikt tijdens de bijeenkomst met de docent.

Interview met een gepassioneerde professional

Bij de vakgroep Psychologie van de Universiteit Utrecht krijgen honoursstudenten de opdracht een neuropsycholoog van het Universitair Medisch Centrum te interviewen. Het geeft studenten de gelegenheid vragen te stellen over wat iemand drijft en welke eigenschappen van belang zijn in het werk. Ook kunnen vakinhoudelijke vragen aan de orde komen. Daarnaast moeten studenten nadenken over hoe je een goed interview opzet en welke vragen van belang zijn. Ten slotte krijgen studenten hierdoor een beter idee van het werk van een neuropsycholoog.

Leesgroep

Binnen verschillende honoursprogramma's van de Universiteit Utrecht zijn leesgroepen gevormd. Ongeveer eens per zes weken is er voor de honoursstudenten een bijeenkomst waarin zij een artikel lezen, bespreken en een verslag maken of presenteren aan anderen. Aan deze bijeenkomsten nemen ook jonge onderzoekers deel, zodat kennis en ervaring gedeeld kunnen worden.

Skills als excellentieprogramma

Vakwedstrijden vinden in het mbo al langer plaats, maar de ambitie om vakwedstrijden een structurele plek in het onderwijs te geven is pas van recente datum. WorldSkills Netherlands richt zich op een kwalitatief hoogwaardige competitie waar het reguliere onderwijs dankbaar gebruik kan maken van de wedstrijdopdrachten met de bijbehorende beoordelings-systeematiek. Studenten kunnen hiermee inzicht krijgen in waar ze staan in hun ontwikkeling. Een aantal mbo-scholen heeft Skills opgenomen als excellentieprogramma, maar een aantal doet dat niet. Blijkbaar is er in het mbo nog geen eenduidigheid hoe hiermee om te gaan. Blijft wel overeind dat Skills duidelijk een andere vorm van excelleren kent dan in het hoger onderwijs en daarmee ook wel uniek voor het mbo is te noemen.

Verbreedende programma's (multi- of interdisciplinair)

Bij verbreedende programma's (of programmaonderdelen) is het doel dat studenten verder kijken dan hun eigen vakgebied. Ook hierbij doen ze kennis en vaardigheden op die normaal gesproken niet in het reguliere onderwijs behandeld worden. Activiteiten binnen excellentieonderwijs die hierbij passen zijn:

- Evenement organiseren voor medestudenten, zoals een studiemiddag of symposium gerelateerd aan een bepaald onderwerp uit het excellentieonderwijs (studenten doen organisatorische vaardigheden op, leren sprekers benaderen, een begroting maken).
- Met studenten van andere opleidingen werken aan vragen rondom complexe maatschappelijke problemen, zoals duurzaamheid of vluchtelingenproblematiek (studenten leren over andere disciplines die aan dit vraagstuk kunnen bijdragen en ze leren interdisciplinair werken).
- Studenten werken samen met studenten van andere onderwijsniveaus of leerlingen uit het voortgezet onderwijs aan gezamenlijke opdrachten (studenten leren de waarde kennen van wat zij hebben bij te dragen).
- Werken aan een vraag uit het bedrijfsleven in samenwerking met het betreffende bedrijf (studenten leren de opdracht te verhelderen en hun kennis en vaardigheden te vertalen naar de praktijk).

Samenwerking met bedrijven of maatschappelijke organisaties

Samenwerking met bedrijven of maatschappelijke organisaties kan interessant en motiverend zijn voor zowel studenten als de bedrijven. Projecten met een 'echte' opdrachtgever, stimuleren het innovatief vermogen, doordat de docent vooraf nog niet op de hoogte is van de uitkomst en er vaak geen pasklare oplossing is. Het feit dat een opdrachtgever wellicht de resultaten echt gaat gebruiken, maakt het voor studenten extra motiverend om met de opdracht aan de slag te gaan. Het is een vorm van ervaringsgericht leren, waarbij de student direct een beeld krijgt van de beroepspraktijk. Bij de vormgeving van opdrachten in samenwerking met bedrijven is een aantal aspecten belangrijk:

- Betrek het bedrijf vanaf het begin bij de opdracht: laat hen de opdracht uitleggen aan de studenten, laat hen ook mee beoordelen.
- Bespreek vooraf de opdracht met het bedrijf, zodat er voldoende structuur wordt geboden aan de studenten. Stel samen de kaders vast waarbinnen de studenten moeten werken: hoe kan de oplossing toepasbaar zijn binnen het bedrijf, wanneer moet er een tussenproduct gereed zijn, wie is het aanspreekpunt voor studenten vanuit het bedrijf?
- Geef bij de kaders van de opdracht voldoende ruimte, timmer het niet dicht. Maak er geen stappenplan of kookboekrecept van, maar geef studenten de ruimte om hun eigen oplossingen aan te dragen.
- Studenten moeten kunnen falen, hier moeten duidelijke afspraken over worden gemaakt met de opdrachtgever.

Hogeschool Rotterdam

Binnen de Hogeschool Rotterdam werken honoursstudenten in het Innovation Lab Silicon Venturing. Dit lab draait in het Albert Schweitzer Ziekenhuis in Dordrecht. De vraag van het ziekenhuis is: 'Hoe kunnen wij (weer) het meest innovatieve ziekenhuis van Nederland worden?' Studenten worden na de eerste tien weken geacht voorstellen te doen die het ziekenhuis helpen om effectiever en efficiënter met hun patiënten om te gaan. Studenten krijgen toegang tot de afdelingen in het ziekenhuis en worden geacht vragen te stellen die materiaal opleveren waarmee ze die voorstellen kunnen ontwikkelen. Die omdraaiing is nieuw voor studenten en het leert ze dat er eigenlijk nauwelijks monodisciplinaire vraagstukken zijn. Er zijn altijd meerdere aspecten die een rol spelen en waar ze elkaar voor nodig hebben.

Bedrijvenmarkt

Een van de honoursprogramma's van Saxion organiseert jaarlijks een markt waar bedrijven opdrachten presenteren die ze willen laten uitvoeren door honoursstudenten. Bedrijven wordt vooraf verteld dat een opdracht niet te afgebakend mag zijn, maar ook dat er soms heel wat anders kan uitkomen dan het bedrijf misschien zelf in het hoofd heeft. Op deze manier staat het leerproces van de student centraal. Wat een rol speelt bij deze succesvolle samenwerking is dat Saxion geen eisen stelt aan het eindproduct. Hierdoor zitten studenten niet vast aan een bepaalde structuur en heeft het bedrijf vaak meer aan de uitkomsten. Bedrijven zijn erg enthousiast over de samenwerking en er zijn regelmatig zoveel opdrachten dat niet alle bedrijven bediend kunnen worden.

Bedrijfsopdracht

Aan Windesheim werken honoursstudenten altijd in hun tweede jaar gedurende een half jaar aan een bedrijfsopdracht. Op een matchingsavond presenteren zowel de verschillende studentgroepen zich (op hun eigen sterke punten) als de bedrijven zelf. Op basis hiervan komt een match tussen de bedrijven en de studentgroepen tot stand. Het is een vereiste dat studenten voordat ze met de opdracht beginnen een halve dag meelopen in het bedrijf om de manier van werken te leren kennen. Bedrijven melden zich aan naar aanleiding van een oproep op de website van de Hogeschool, op basis van eerdere ervaringen, of doordat ze van anderen over deze samenwerking hebben gehoord.

Hilton klas van het Deltion College

Aan het einde van het eerste jaar worden studenten Manager/Ondernemer Horeca en International Hospitality Studies van Deltion College uitgenodigd zich aan te melden voor de Hilton klas. De selectie vindt plaats in samenwerking met de HRD-afdeling van Hilton. Zij worden gezien als potentiële werknemers en krijgen tijdens hun stages van het 2e, 3e, en 4e jaar een intensieve begeleiding. De laatste stage is zelfs een stage waarvoor verder alleen studenten van de Hotelschool in aanmerking komen. Na 10 jaar blijkt een groot deel van de studenten (rond 50%) een dermate grote verbinding te hebben met Hilton dat zij daar gaan werken of tijdens hun hbo-stages weer voor Hilton kiezen.

Leerdoel: andere vaardigheden verwerven

Doordat honoursonderwijs anders is dan regulier onderwijs en meer creativiteit toelaat dan reguliere programma's, kunnen studenten vaardigheden verwerven die ze in het reguliere programma niet opdoen. Dit kunnen bijvoorbeeld organisatorische vaardigheden zijn, persoonlijk leiderschap of presentatievaardigheden.

Voorbeelden van hoe deze activiteiten eruit kunnen zien:

- Organisatorische vaardigheden: studenten evenementen laten organiseren, waardoor ze leren plannen, organiseren, op mensen moeten afstappen en afspraken moeten maken, nadenken over allerlei praktische aspecten en randvoorwaarden.
- Persoonlijk leiderschap: leiderschapskwaliteiten ontwikkelen door studenten in teams te laten samenwerken aan een korte opdracht. Naderhand nabespreken wat er gebeurde in het team, wie de leiding nam en hoe dat ging. Een eigen bedrijf opstarten.
- Presentatievaardigheden: studenten een TED-X praatje laten houden, pitches laten geven of uitkomsten van een project presenteren voor de betrokkenen bij het project.

Persoonlijk leiderschap en samenwerkingsvaardigheden: Lego-opdracht

Een mooi voorbeeld van een manier om samenwerkingsvaardigheden of persoonlijk leiderschap bespreekbaar te maken, wordt gebruikt bij de Deense school voor leiderschap, creativiteit en sociaal ondernemerschap KAOSPILOT. Studenten werken in groepen aan een opdracht waarbij lego wordt ingezet om torentjes te bouwen. Iedere deelnemer krijgt een eigen opdracht (bijvoorbeeld de bovenste blokjes moeten altijd geel zijn, er moet in de tweede rij altijd een zwart blokje zitten, de torens mogen niet hoger zijn dan 7 lagen). Tijdens het bouwen mag er niet gepraat worden. Vaak tracht al snel iemand de samenwerking met gebaren in goede banen te leiden, maar niet iedereen volgt die leiding. Je kunt het idee krijgen dat groepsleden de opdracht hebben gekregen om te saboteren. Dit geeft groepsleden de neiging een eigen opdracht door te drukken, anderen tegen te houden of zich terug te trekken uit het bouwproces. Achteraf wordt dit proces nabesproken: wat gebeurde er in de groep, hoe voelde je je, wie trok zich terug en waarom, wie nam de leiding en hoe kwam dit over op anderen? Op deze manier leren studenten naar hun eigen gedrag in een groep te kijken. Ook wordt duidelijk wat er gebeurt als mensen niet betrokken blijven bij het proces of als niemand de leiding neemt.

Presentatievaardigheden: Dragons Den

Een van de honoursclasses van de Universiteit Leiden gaat in op maatschappelijke vraagstukken uit de eigen stad. Na een aantal inleidende colleges moeten studenten een maatschappelijk onderwerp kiezen en bedenken wat zij daarbinnen kunnen bijdragen of verbeteren. Dit plan wordt gepresenteerd in een Dragons Den aan een wethouder, een hoogleraar en stakeholders, zoals de politie. De studenten krijgen feedback op hun plannen en mogen ze vervolgens echt gaan uitvoeren. Zo hebben studenten meegedacht met de politie over inbraakpreventie in studentenhuizen, onderzoek naar informatiebehoeften van bewoners over groene daken en het opzetten van een bewustwordingscampagne onder scholieren rondom sexting. Studenten leren hierdoor onder andere presenteren, samenwerken in groepen en afstemmen van belangen van diverse stakeholders.

Leerdoel: persoonlijke ontwikkeling

In veel honoursprogramma's is persoonlijke ontwikkeling een belangrijk doel. Dit houdt in dat studenten verantwoordelijkheid ontwikkelen en bewuste keuzes maken over waar ze naartoe willen werken en hoe ze dat gaan aanpakken. Ook het leren omgaan met lastige situaties, het vergroten van zelfvertrouwen of het verbeteren van de eigen 'zwakke' punten vallen hieronder. Sommige honoursprogramma's zetten hier expliciet op in.

Activiteiten binnen excellentieonderwijs die persoonlijke ontwikkeling stimuleren, kunnen zijn:

- Studenten aanmoedigen om risico's te nemen en om niet bang te zijn fouten te maken, zodat daarvan geleerd kan worden. Feedback vragen (en krijgen) en op zichzelf reflecteren zijn hierbij essentieel.
- Studenten persoonlijke leerdoelen laten opstellen.
- Gesprekken met een tutor/coachende docent.
- Gesprekken binnen een tutorgroep.
- Een buitenlandproject of stage.
- Persoonlijk projecten, zoals een open opdracht of creatieve uitdaging.
- Studenten verschillende opdrachten in de praktijk laten uitvoeren op plekken waar ze in hun werkzame leven terecht kunnen komen.

2 Mate van verwevenheid met het reguliere onderwijs

Excellentieonderwijs vormgeven als apart onderdeel

Bij excellentieonderwijs wordt vaak in de eerste plaats gedacht aan aparte programma's of projecten. De leeractiviteiten daarbinnen worden los van het reguliere onderwijsprogramma vormgegeven, afhankelijk van het doel van het honoursprogramma. Hogescholen geven het honoursonderwijs vaak buiten het reguliere programma vorm. Ook in het mbo wordt deze route veel gevolgd.

Excellentietraject Innovatieve productietechnieken -en materialen in fashion Koning Willem I College

In 2015 was het uitgangspunt van dit excellentietraject het ontwikkelen van een programma buiten de reguliere uren om voor excellente studenten van de opleiding Fashion & Design. Deze studenten volgen een ambitieus onderwijsprogramma zodat zij de mogelijkheid krijgen om in hun vakgebied door te groeien. Het excellentieprogramma bestaat uit het volgen van lezingen, workshops, verdiepingslessen en het bezoeken van exposities. Met behulp van deze ingrediënten bouwen de studenten aan een portfolio. Daarin kunnen zij laten zien welke kennis en vaardigheden zij hebben ontwikkeld met betrekking tot nieuwe manieren van ontwerpen, uitvoeren en vervaardigen van nieuwe stoffen en materialen. Het uitgangspunt daarbij is nieuwe technologie en duurzaamheid. De excellente leerroute wordt voortdurend inhoudelijk doorontwikkeld in nauwe samenwerking met ontwerpers en andere specialisten werkzaam binnen wereld van fashion & design.

Excellentieonderwijs door verzwaring van een reguliere cursus

Voor excellentieonderwijs hoef je niet altijd een nieuw programma te ontwikkelen. Het is ook mogelijk bestaande cursussen uit te breiden met een extra opdracht om het tot een excellente cursus te maken. Als studenten deze excellentieopdracht afronden, telt de cursus mee voor het excellentiecertificaat.

Het is goed om hierbij met een aantal zaken rekening te houden:

- De verzwaarde opdracht heeft een duidelijke relatie met inhoud en leerdoelen van de reguliere cursus, maar het hoeft niet bij de leerstof van het vak te blijven. Zo kan een verbredende opdracht gegeven worden waarin de student de leerstof moet toepassen op een ander vakgebied, de student samenwerkt met een student uit een ander vakgebied of de koppeling moet leggen tussen theorie, praktijk en beleid.
- Excellentieonderwijs is niet simpelweg meer maar is anders in diepgang en vorm. Dat betekent dat een excellentieopdracht bij een reguliere cursus niet een kwestie is van een extra opdracht maken. Het kan bijvoorbeeld andere vaardigheden vereisen dan waar aandacht aan wordt besteed binnen de reguliere opleiding, zoals:

- zelf lesgeven
- vrijwilligerswerk doen bij een maatschappelijke organisatie
- een blog schrijven over het vakgebied
- lesmateriaal voor een middelbare school ontwerpen
- een debat organiseren over een actueel onderwerp
- een fotodocumentaire maken
- een workshop opzetten voor medestudenten
- ideeën uitwerken voor aanpassingen van de cursus voor komende studenten
- Excellentieonderwijs is van nature dynamisch. Het onderwijs wijzigt regelmatig wat inhoud, structuur en vorm betreft; mede om het onderscheidend te houden van het reguliere onderwijs. En het geeft ruimte aan de eigen ambities en interesses van studenten. Timmer de opdracht daarom niet dicht. Geef de student de ruimte om de opdracht naar eigen inzicht vorm te geven, geef ruimte voor actualiteit, geef er steeds een andere invulling aan.

Samen scriptie schrijven

Aan Hogeschool Saxion is het mogelijk de scriptie samen te schrijven met een student uit een ander vakgebied. Zo hebben een student human resource en een social worker student samen, vanuit hun verschillende achtergrond, onderzocht wat de professional van de toekomst nodig heeft. Op basis hiervan zijn aanbevelingen gedaan over wat er in het onderwijs aan de orde zou moeten komen. Belangrijk aan deze samenwerking was dat beide opleidingen flexibel moesten omgaan met hun criteria (deze kwamen niet altijd overeen). Daarnaast moest de strakke planning worden losgelaten. Mede doordat aan deze randvoorwaarden voldaan kon worden, is de samenwerking een succes geworden.

Ster verdienen

Bij de Hogeschool Utrecht kunnen studenten een ster verdienen als zij een bijzondere, extra inspanning hebben geleverd voor een cursus. Zo maakte een student journalistiek een YouTube video waarin hij, vanuit verschillende invalshoeken, op zoek is gegaan naar de vraag 'waaraan moet een journalistiek item voldoen?'

In dit hoofdstuk bespreken we het toetsen en beoordelen gedurende een excellentieprogramma. De eindbeoordeling wordt besproken in hoofdstuk 6, bij de afrondingseisen.

Omdat het excellentieonderwijs geen verplicht onderdeel is, vallen de activiteiten van studenten buiten de reguliere eindtermen. Daarnaast is excellentieonderwijs in vorm vaak anders dan het reguliere onderwijs. Door dit soort kenmerken levert het beoordelen van excellentieonderwijs verschillende vragen op:

- Wil je in excellentieonderwijs beoordelen?
- Wie bepaalt de beoordelingsdoelen?
- Wat wil je beoordelen: het product of het proces?
- Hoe beoordeel je een individuele student in groepswerk?
- Hoe ga je om met spanning tussen beoordelen en intrinsieke motivatie?
- Hoe kun je een programma met een meer open karakter toch goed beoordelen?
- Wie kan een excellentieprogramma het beste beoordelen?

Voordat we deze punten in dit hoofdstuk uitwerken, maken we eerst een opmerking over kwaliteitseisen voor toetsen. Een toets – of dit nu een schriftelijke toets is voor alle studenten of een individuele vaardigheidstoets – meet de kwaliteit van een prestatie. Om op basis van de toets een betrouwbaar oordeel te kunnen geven over die prestatie, moet deze voldoen aan een aantal kwaliteitskenmerken: validiteit, betrouwbaarheid, fairness, efficiëntie, uitvoerbaarheid, transparantie. Dit geldt voor alle toetsen dus ook voor die in excellentieonderwijs.

We gaan nu in op de diverse vragen rond toetsen en beoordelen in excellentieonderwijs.

Wil je in excellentieonderwijs beoordelen?

De eerste vraag die beantwoord moet worden, is of je studenten in excellentieonderwijs überhaupt aan een beoordeling wil onderwerpen. Daar wordt in het hoger onderwijs verschillend over gedacht. Studenten vinden een beoordeling heel belangrijk. Ze zien het als een waardering voor hun werk en voelen zich serieus genomen. Maar vaste criteria passen vaak niet bij de doelen van honoursonderwijs. Een antwoord op de vraag is dan ook afhankelijk van de visie op excellentieonderwijs: wat voor compe-

tenties wil je dat studenten ontwikkelen? Zijn de doelen voor iedereen anders? Dat is bijvoorbeeld het geval als het gaat om competenties als innovatievermogen, persoonlijk leiderschap en ondernemerschap. Dan wil je juist niet dat studenten zich richten op afvinklijstjes, maar dat ze hun eigen pad kiezen en hun eigen doelen stellen. Wil je dat studenten hun eigen prestaties leren beoordelen en dat ze zichzelf leren bijsturen? Ook dan zijn afvinklijsten niet passend. Feedback is wel belangrijk, maar de prestatie van een student langs een vaste lat van beoordelingscriteria leggen, willen niet alle opleidingen. Als honoursonderwijs extracurriculair is, is dat ook niet nodig. Bij intracurriculaire onderdelen, waarin honoursonderwijs een regulier onderdeel (deels) vervangt, heeft de student wel een beoordelingsmoment nodig om een cursus af te kunnen sluiten.

Wie bepaalt de beoordelingsdoelen?

De vraag die een toets moet beantwoorden is: wat hebben studenten opgestoken van het onderwijs en was dat voldoende? In regulier onderwijs zijn er eindtermen die gerelateerd zijn aan de voorkennis en aan wat het afnemend veld verwacht van studenten die de opleiding hebben afgerond. Bij excellentieonderwijs is het beeld van wat studenten kunnen en wanneer iets voldoende is, niet zo helder gedefinieerd. We hebben alleen de norm 'extra uitdagend': excellentieonderwijs moet studenten die dat kunnen en willen iets meer bieden. Maar dat zegt nog niks over waar studenten toe in staat moeten zijn en welk niveau ze daarin bereikt moeten hebben.

In excellentieonderwijs is belangrijk dat studenten zelf inbreng kunnen hebben, hun eigen uitdaging kunnen kiezen en hun eigen interesse kunnen volgen. Daar biedt dit type onderwijs juist een mooie kans voor, omdat er meer ruimte is voor eigen invulling dan in het reguliere hoger onderwijs met strikte eindtermen. Dan kun je studenten ook hun eigen leeruitkomsten en werkwijze om daar aan te werken laten formuleren. Veel hogescholen kiezen daar dan ook voor.

Voor een geheel honoursprogramma stellen veel hogescholen dat de student aan het eind moet bewijzen of hij voldoet aan een aantal competenties. Hoe de student deze heeft verworven, verschilt per student. Iedere student levert dan ook ander bewijsmateriaal aan op het beoordelingsmoment.

Portfolio

Op de Hanzehogeschool zijn voor elk werkveld profielen van de excellente professional ontwikkeld. Dit wordt aan de student voorgelegd. De student kiest vooraf op welke competenties hij zich gaat ontwikkelen. De student bouwt een portfolio op over de activiteiten die hij heeft ontplooid om aan de competentie(s) te werken en hoe hij zich daarin ontwikkelt. Alle activiteiten worden daarin opgenomen en dat alles moet de student aan het eind van de honoursopleiding verantwoorden naar zijn docent.

Vijf competenties

Hogeschool Rotterdam: Elke student werkt in het honourstraject aan professioneel handelen op basis van vijf competenties: vernieuwingsgericht, vraaggericht, samenwerkingsgericht, interactief leren, kenniscreatie. In het eindassessment moet de student in het portfolio laten zien de vijf competenties te beheersen. Belangrijker dan de kwaliteit van het beroepsproduct is dat de opdrachtgever een product daadwerkelijk inzet. Als deze dat doet, heeft de student de opdrachtgever goed bevraagd en is aangesloten op de behoefte. Tussendoor vindt een ontwikkelassessment plaats. Daarin wordt gekeken of de student voldoende kan reflecteren op het eigen gedrag en zichzelf kan bijsturen om aan het eind aan de competenties te voldoen.

In sommige honoursprogramma's kunnen studenten zelf een cursus invullen of een reguliere cursus uitbreiden tot een honourscursus door iets aanvullends te doen. Het vakcontract is een manier om in deze situaties doelen en beoordelingscriteria met een student af te spreken.

Vakcontract

Met een vakcontract kun je de leerdoelen van de student scherp vastleggen. De student stemt zijn eigen uitdaging af met een docent. Dat kan de cursuscoördinator zijn van een vak waar hij een extra opdracht bij wil uitvoeren, een beoordelaar die past bij het soort uitdaging dat hij wil aangaan of de coördinator van het honoursprogramma. Samen stemmen ze af wat de student gaat doen, wat hij daarmee wil leren en hoe hij zichtbaar gaat maken wat hij geleerd heeft. Ook praktische afspraken, zoals een tijdpad en eventuele tussentijdse besprekingen kunnen hierin vastgelegd worden.

Figuur 3: Voorbeeld vakcontract

Naam student:
Studentnummer:
Jaar / periode:
Naam cursus:
Cursuscode:
Naam cursuscoördinator:

Deze opdracht is (aangeven wat van toepassing is):

Extra t.o.v. de toetsonderdelen in dit vak
 Vervangend voor het volgende toetsonderdeel: _____

Omschrijving van de opdracht – inhoudelijk

Omschrijving van de opdracht – vorm

(Aanvullende) leerdoelen die met de honoursopdracht beoogd worden:

Beoordelingscriteria – waarop zal de honoursopdracht beoordeeld worden:

Datum waarop de opdracht wordt ingeleverd: _____

Ondertekening

Datum:

Student: _____ Cursuscoördinator

Wat wil je beoordelen: product of proces?

Het resultaat van wat een student in het excellentieonderwijs heeft gedaan, kan een product zijn, zoals een gemetselde muur, een marsepeinen taart of een financieel rapport. Docenten zijn wel gewend om cijfers te geven aan dit soort 'tastbare' producten. En een afnemer kan goed beoordelen hoe bruikbaar het voor hem is. Ook het beoordelen van zichtbare vaardigheden, zoals een mondelinge presentatie of omgang met klanten, lukt aan de hand van beoordelingslijstjes, al is dat vaak al lastiger objectief te beoordelen.

Nog lastiger wordt het als het om een proces gaat dat zich deels buiten het blikveld van de docent heeft afgespeeld of waar lastig maten aan te koppelen zijn. Hoe meet je bijvoorbeeld hoe zelfstandig een student gewerkt heeft of in hoeverre hij persoonlijke groei heeft doorgemaakt? Niet alles wat je wil beoordelen is daadwerkelijk zichtbaar of zichtbaar geweest. Je moet het doen met het eigen oordeel van de student en het oordeel van mensen om de student heen (360 graden feedback methode). Zo kun je het oordeel wat robuuster maken. Criteria hanteren waar het proces aan moet voldoen, maakt het oordeel transparanter.

Verder kun je beter je oordeel vormen door tussentijds al momenten in te bouwen waarop je nagaat of de student vorderingen maakt in de leerdoelen en voldoende bewijsmateriaal voor zijn vorderingen verzamelt. In het hoger onderwijs beslaat honours-onderwijs een periode van één tot vier jaar. Binnen zulke lange periodes is een student met verschillende onderdelen bezig. Het is dan goed om onderdelen duidelijk af te ronden en om de student te laten weten of hij zich over het geheel genomen goed ontwikkelt. Door tussentijdse beoordelingsmomenten in te bouwen kun je het ontwikkelproces volgen en voorkom je dat de student aan het eind te weinig in handen heeft voor de eindbeoordeling.

Track Social Innovation Performatory van de Academy for Leisure van de NHTV Breda University of Applied sciences

In deze honours track staat voorop dat studenten hun individuele leerdoelen in directe verbinding met de beroepspraktijk bepalen. Studenten onderzoeken welke uitdagingen en dromen hen inspireren om al tijdens de studie te werken aan hun toekomstige carrière. Vanuit hun droom of ideaal werken ze aan sociale innovaties rond uitdagende vraagstukken uit de samenleving (bijvoorbeeld het verbeteren van gezondheid en voeding, het aanpakken van ongelijkheid, het verbeteren van de duurzaamheid). Ze doen dit in een leergemeenschap waaraan vanaf de start experts, ouderejaars studenten en het werkveld deelnemen. In het gesprek van studenten van allerlei leerjaren, zelfs alumni en vertegenwoordigers van het werkveld, zet een student de eerste stappen om zijn droom vorm te geven. Voor de nieuwe studenten levert dit op: samen met ervaringsdeskundigen nadenken voordat je iets doet, wat wil je écht, stilstaan bij wat je zelf wil, ontdekken wat je droom is, wat jou gelukkig maakt. En hier aan werken.

NHTV BREDA

Geowetenschappen Universiteit Utrecht honoursonderwijs

Aan het begin van het honoursprogramma van twee en een half tot drie jaar maken studenten een leerplan waarin ze hun doelen voor het honourstraject beschrijven. Doelen van dit leerplan zijn:

- *Zelfkennis ontwikkelen van competenties, talenten, ambities en interesses.*
- *Student zelfstandig een uitgebreid leertraject laten plannen aansluitend op eigen competenties, talenten, ambities en interesses.*
- *Student kan aangegeven wanneer en waarom hij afwijkt van het leerplan, het effect daarvan op het proces en de gevolgen voor aanpak van het leerproces in de toekomst.*
- *Student kan reflecteren op het eigen leerproces.*
- *Student kan over traject en leermomenten rapporteren in heldere, gemakkelijk te lezen rapporten.*

In het honoursprogramma maken studenten een tussenstand op in reflectierapporten en werken ze aan hun portfolio. Ze bespreken dit ten minste jaarlijks, maar meestal vaker, in bijeenkomsten met de coördinator. De bijeenkomsten zijn individueel of in groepjes (bijvoorbeeld een cohort). Studenten leren over reflectie en (hun eigen) talent in een serie workshops die ze verspreid over de drie jaar aangeboden krijgen. Studenten bespreken hun leerplan, reflectierapporten en portfolio.

Leerplan: In het leerplan beschrijven studenten hun sterke punten en de punten waaraan ze willen werken. Ze formuleren hierbij concrete doelen en geven argumenten voor doel en aanpak, ook waarom dat voor hen persoonlijk belangrijk is. Het leerplan bevat verder een studieplanning voor het reguliere onderwijs en het honourstraject en eventuele andere zaken (sporten, bijbaan, verblijf in het buitenland). Dit leerplan leveren ze in bij de honourscoördinator.

Reflectierapport: Aan het eind van elk jaar is de opdracht aan studenten te beschrijven hoe het leerplan tot nu toe is gegaan, of alles volgens plan loopt, te reflecteren op welke leermomenten ze hebben doorgemaakt en hoe het hen verder is vergaan in hun ontwikkeling. Ook moeten ze vooruit kijken: zijn er aanpassingen in de strategie nodig en hoe gaan ze verder met hun ontwikkelplannen? Opnieuw moeten ze ook hun deelname aan het honoursprogramma motiveren.

Eindreflectie: Aan het eind van het honourstraject schrijven studenten een eindreflectie. Is alles volgens plan verlopen? Wat waren de leermomenten? Wat was de toegevoegde waarde van het honourstraject?

Procesbeoordeling geeft ruimte voor creativiteit in het programma en voor uitproberen met de kans op falen. Als de student aan het eind competenties moet kunnen tonen, dan maakt het niet uit hoe de student deze heeft verworven en dat daar tussendoor stappen hebben gezeten met minder goed resultaat. Het gaat uiteindelijk om wat de student ervan geleerd heeft.

Het mbo lijkt wat meer naar procesbeoordeling te neigen dan naar productbeoordeling, al wordt dit laatste – naast het ontwikkelen van vaardigheden – ook echt belangrijk gevonden. Een aantal scholen neemt (ook) aanwezigheid op als beoordelingscriterium, hoewel dat beter een voorwaarde voor afronding genoemd kan worden dan een beoordelingscriterium.

BrainBoost

BrainBoost is er voor studenten niveau 3 en 4 van Landstede MBO en Menso Alting (Zwolle, Harderwijk en Raalte). Samen met gemotiveerde medestudenten van andere opleidingen voeren ze een dagdeel per week levensechte opdrachten uit in een stimulerende en prikkelende omgeving. De excellente opdrachten en excellente opdrachtgevers worden geworven door het BrainBoost projectteam. Op basis van de geworven opdrachten die uitgaan

van een dilemma of probleemstelling, werkt een multidisciplinair team van studenten aan oplossingsrichtingen (divergeren – convergeren principe). Vervolgens kiest de opdrachtgever, in samenspraak met studenten, voor één uitwerkrichting. Deze werken studenten uit naar een concreet concept of prototype. Uiteindelijk werken de studenten in 12 weken toe naar een feestelijke slotpresentatie voor opdrachtgever en andere belangstellenden. Gedurende het proces is er begeleiding van de BrainBoost docent in de vorm van: komen tot ontwikkeldoelen op team- en individueel niveau en aanreiken van kennis, zoals bijvoorbeeld in het begin werken volgens de Scrum methodiek. De opdrachtgever heeft een faciliterende en coachende rol. Voorbeelden van opdrachten zijn:

- Opdrachtgever Gemeente Zwolle: hoe maken we Zwolse sportkantines gezonder?
- Opdrachtgever Start-up Mo Green: hoe vermarkten we landelijk het concept De Eetbare klas?
- Opdrachtgever Ecoresort in Malawi: hoe geven we het Ecoresort een regionale educatieve functie?

Meer informatie over BrainBoost: <https://youtu.be/j2Z0mZ6NZUE>

Hoe beoordeel je een individuele student in groepswerk?

In excellentieonderwijs worden regelmatig groepsopdrachten ingezet vanwege het motiverende effect ervan, het werken aan een project waar een grote groep studenten voor nodig is, de kostenbeperking of omdat leren interdisciplinair samen te werken een doel is. De groep moet feedback krijgen, zodat ze daarvan kunnen leren. Het oordeel kan een cijfer betreffen, maar een 'voldaan/niet voldaan' kan ook voldoende zijn. Het is de vraag hoe belangrijk het is ieders individuele prestatie van een cijfer te voorzien. Belangrijker is het om individuele feedback te organiseren, zodat de student weet wat hij goed heeft gedaan en wat hij kan verbeteren. Die individuele feedback kan van een begeleidend docent of externe opdrachtgever komen. Daarnaast is het mogelijk het oordeel van medestudenten te gebruiken (peer-assessment). Je hebt als docent immers niet overal zicht op gehad.

Een voorbeeld van peer-assessment¹¹

Elk groepslid vult voor elk ander groepslid een beoordelingsformulier in. Het beoordelingsformulier bevat een aantal criteria die van 1 tot 5 gescoord worden (slecht, onvoldoende, voldoende, goed, excellent). Dit kan met open vragen worden aangevuld. Zie figuur 4.

11 Milius, J., Oost, H. & Holleman, W. (2001). *Werken aan academische vorming. Ideeën voor actief leren in de onderwijspraktijk*, p. 184.

Figuur 4: Voorbeeld beoordelingsformulier groepswerk

Beoordelingsformulier

Mijn naam: _____
 Groepslid A: _____
 Groepslid B: _____
 Groepslid C: _____
 Groepslid D: _____

Geef voor ieder aspect je oordeel per groepslid, volgens de scores:
 5 = excellent 4 = goed 3 = voldoende 2 = slecht 1 = onvoldoende

	A	B	C	D
1 Participatie				
• aanwezigheid	☐	☐	☐	☐
• actieve deelname	☐	☐	☐	☐
• afspraken maken	☐	☐	☐	☐
2 Samenwerking en communicatie	A	B	C	D
• afspraken nakomen	☐	☐	☐	☐
• oog voor de ander	☐	☐	☐	☐
• rapportage (mondeling en schriftelijk)	☐	☐	☐	☐
3 Probleemoplossend vermogen	A	B	C	D
• probleemanalyse	☐	☐	☐	☐
• oplossingen aandragen	☐	☐	☐	☐
• destilleren leerelementen voor vervolg	☐	☐	☐	☐
4 Extra kwaliteiten	A	B	C	D
• creativiteit/originaliteit	☐	☐	☐	☐
• onafhankelijkheid	☐	☐	☐	☐
• kritisch-reflectieve houding	☐	☐	☐	☐

Sterke punten van het groepslid zijn:

A: _____
 B: _____
 C: _____
 D: _____

Waar moet het groepslid de volgende keer op letten?

A: _____
 B: _____
 C: _____
 D: _____

Figuur 5: Voorbeeld beoordelingsformulier groepswerk

Zelfbeoordeling

Van dit eindproduct ben ik tevreden over:

Waar ik ontevreden over ben:

Punten waar ik nog onzeker over ben:

Waar ik graag specifiek feedback op zou willen krijgen:

Ik denk het product te kunnen verbeteren door:

Het cijfer dat ik zelf aan mijn werk zou toekennen:

Redenen waarom dit product beter is dan een voldoende:

Het meest bruikbare advies wat ik tijdens het werken hieraan gekregen heb is:

Bij een volgend product zal ik meer aandacht moeten besteden aan:

Het eigen oordeel van een student is ook van belang. Je kunt een student laten nadenken over zijn eigen aandeel en hoe hij in de loop van de opdracht in beroepscompetenties of persoonlijke vaardigheden gegroeid is. Door regelmatig een reflectiegesprek met een docent, tutor of coach te plannen, leert de student op zijn ontwikkeling te reflecteren en dat komt van pas in de rest van de opleiding en daarna.

Een voorbeeld van een zelfbeoordelingsopdracht¹²

De student vult een zelfbeoordelingsformulier in. Zie figuur 5.

Is een individueel oordeel om de een of andere reden toch belangrijk, dan kun je van ieder groepslid een individuele opdracht vragen:

- een onderdeel van het eindproduct, bijvoorbeeld een onderdeel van de auto die studenten samen gebouwd hebben;
- een aanvullende opdracht, bijvoorbeeld een technisch rapport van een onderdeel van de auto waar studenten samen aan gebouwd hebben.

Een andere optie is om binnen een groepsopdracht iedereen zijn eigen leerdoel te laten formuleren.

Zelf focus kiezen

Op Saxion en de Hanzehogeschool kiezen studenten een focus voor zichzelf binnen een groepsopdracht of binnen het gehele honoursprogramma, bijvoorbeeld leiding geven of organiseren. Zo kan binnen een groepsopdracht elke student ook een eigen leerdoel hebben.

Hoe ga je om met spanning tussen beoordelen en intrinsieke motivatie?

In excellentieonderwijs wil je de intrinsieke motivatie van studenten behouden of bevorderen. Reden daarvoor is dat intrinsieke motivatie een positief effect heeft op het leerresultaat. Onderzoek¹³ wijst uit dat intrinsieke motivatie ondermijnd wordt door externe beloningen als prijzen, cijfers of punten.

Nu is het zo dat motivatie niet uitsluitend onderscheiden kan worden in intrinsiek of extrinsiek. Extrinsieke motivatie wordt verder onderverdeeld in vier meer of minder autonome vormen van motivatie. Wanneer iemand niet intrinsiek gemotiveerd is, maar de dingen die hij doet wel doet vanuit een eigen keuze die samenhangt met wat hij

12 Milius, J., Oost, H. & Holleman, W. (2001). *Werken aan academische vorming. Ideeën voor actief leren in de onderwijspraktijk*, p. 176.

13 E.L. Deci, E.L., Koestner, R. & Ryan, R.M. (2001). Extrinsic Rewards and Intrinsic Motivation in Education: Reconsidered Once Again. *Review of Educational Research*. Spring 2001, 71,1, pp. 1-27.

belangrijk vindt, is dit een meer autonome vorm van motivatie dan wanneer een student zijn werk bijvoorbeeld doet omdat het moet van zijn ouders.

Studenten begrijpen dat er in onderwijs getoetst moet worden en dat einddata hen helpen om onderdelen af te ronden. Zolang wat zij geacht worden te doen past bij wat zij belangrijk en zinvol vinden, botst beoordeling niet met hun autonome motivatie¹⁴. Een autonomie-bevorderende docentstijl, waarin bijvoorbeeld het belang van de beoordeling goed wordt uitgelegd en de student kans krijgt keuzes te maken, past daarbij. In brochure 3 uit deze reeks zullen we verder op ingaan op de autonomie-ondersteunende docentstijl.

Hoe voorkom je afname van intrinsieke motivatie van de student?^{15,16}

- Laat de student verantwoordelijkheid nemen voor het eigen leren en geef de juiste input om de student te helpen naar zijn leerdoelen toe te werken.
- Leg de nadruk op positieve individuele, mondelinge feedback die inzicht geeft in wat de student heeft gedaan om iets tot een succes te maken.
- Begeleid de student op een autonomie-bevorderende manier.

Het mbo kent geen formeel systeem van toekenning van studiepunten, al zijn er wel instellingen en opleidingen die daarmee experimenteren. Deelname aan excellentieonderwijs is voor mbo-studenten dan ook meestal gericht op persoonlijke ontwikkeling en minder op formele erkenning. Een uitzondering hierop zijn de programma's waarbij extern wordt gecertificeerd zoals Cambridge Engels of Microsoft Office Expert. Hier kiezen studenten voor het civiele effect en de mogelijkheden die het hen kan bieden. Voor de overige programma's is er sprake van een getuigschrift (of certificaat) als afronding waarbij studenten aangeven dat ze het getuigschrift als waardevolle erkenning ervaren van hun eigen ontwikkeling. Excellentieprogramma's dienen daarom vooral in te spelen op intrinsieke motivatie van de student en de mogelijkheid om zelf de persoonlijke ontwikkeling vorm te geven.

Wie kan er in een excellentieprogramma beoordelen?

De volgende personen kunnen betrokken worden bij de beoordeling van een student in een excellentieprogramma:

- De student zelf
- De begeleidend docent

14 De Kleijn, R.A.M., Prins, F.J., Lutz, C., Van Look, K.C.J. & Van Tartwijk, J. (2015). *Impact of assessment on motivation. Effects in different learning contexts*. Universiteit Utrecht. NRO Dossiënummer 411-12-225. March 11, 2015.

15 Kennisrotonde. (2016). Wat is het effect van cijfers (of studiepunten) op de motivatie van studenten? Kan het geven van feedback de motivatie en leerresultaten van studenten positief beïnvloeden en wat is effectieve feedback? (KR.089). Opgesteld door Kooij, T. van der.

16 L. Hornstra, D. Weijers, I. van der Veen & T. Peetsman (2016). *Motiverend lesgeven*. Handleiding voor docenten. Universiteit Utrecht. www.uu.nl/motiverend_lesgeven

- Een extern begeleider
- Medestudenten
- Externe jury

Student zelf

Aangezien zelfregulatie van groot belang is voor diepgaand leren en om vaardigheden te ontwikkelen voor een leven lang leren, is het goed als de student leert zijn eigen prestaties te beoordelen. Regelmatige formatieve beoordelingen door een docent of andere betrokkenen kan de student leren hoe hij dit moet doen.

Begeleidend docent of extern begeleider

Een beoordelaar die de vakinhoud goed kent, kan de student van goede individuele feedback voorzien. Als de student iets doet wat buiten de reguliere studie-inhoud valt, kan het voor de 'vaste' docent lastig zijn een oordeel te geven. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij een multidisciplinair project waar kennis van verschillende expertisegebieden nodig is. Dan is het goed met docenten van verschillende disciplines te beoordelen.

Bij een opdracht die een student voor een bedrijf of maatschappelijke instelling heeft gedaan, is het goed iemand van die organisatie ook te laten beoordelen. Dat vergroot het authentieke karakter van de opdracht. Het oordeel geeft een waarde van het eindproduct aan dat verder gaat dan het onderwijs.

Topsector Chemiebeurs

Bij de opleiding scheikunde op de Universiteit Utrecht kunnen studenten zich aanmelden voor de Topsector Chemiebeurs die gesponsord wordt door vijftien bedrijven. Onderdeel van de beurs vormt een project dat de student op een van de deelnemende bedrijven kan doen. De prestaties van de student worden mede beoordeeld door een begeleider van het ontvangende bedrijf.

Medestudenten

Zeker bij projecten waar studenten veel samen hebben gedaan, zien studenten veel van elkaar. Medestudenten kunnen dan goed mee beoordelen. Ze leren daarvan ook voor zichzelf beter hoe ze heldere criteria kunnen stellen aan de kwaliteit van een eindproduct en hoe ze na kunnen gaan of ze daaraan voldoen.

Studenten beoordelen mee

Op Saxion beoordelen studenten mee of een student in het honoursprogramma mag blijven. Hiervoor is gekozen omdat het honoursprogramma sterk op groepswerk gericht is.

Externe jury

Honoursstudenten krijgen soms de kans zich op te geven voor een beurs of deel te nemen aan een wedstrijd. Dan worden hun competenties door een externe jury beoordeeld. Het mbo kent de vakwedstrijden. Deelnemers worden door vakjuryleden beoordeeld op excellente beroepsvaardigheden.

Skills

Skills bestaat uit vakwedstrijden waarbij je telkens een ronde verder kunt komen. De eerste trap bestaat uit schoolwedstrijden, georganiseerd door de school of opleiding zelf waar mensen uit het werkveld in samenwerking met een aantal vakdocenten studenten beoordelen op hun vakskills. De tweede trap bestaat uit regionale wedstrijden. Verschillende scholen strijden om een plekje op de landelijke wedstrijd. De winnaars van de landelijke wedstrijd mogen deelnemen aan het EK of het WK, afhankelijk wat er in dat jaar georganiseerd wordt. De beoordeling vindt plaats door interne assessoren bij de schoolwedstrijden aangevuld met assessoren uit het regionale werkveld. Vooral bij de schoolwedstrijden is er een sterke samenhang tussen de beoordeling van skills en het algemene niveau van de praktijklessen. De wedstrijden zijn vaak een stimulans om de praktijklessen naar een hoger niveau te tillen. Daarnaast nemen ook docenten van de verschillende opleidingen als assessor deel aan regionale, landelijke en internationale competities. De assessortrainingen die hier deel van uitmaken en de ervaringen tijdens de wedstrijden zorgen voor een sterke spin-off naar deelnemende opleidingen en het niveau van de praktijklessen in het bijzonder.

Honoursprogramma's hebben formele eisen geformuleerd waar een student aan moet voldoen om een certificaat te mogen ontvangen. Deze komen voort uit de visie van een instelling op honoursonderwijs. In het hoger onderwijs komen deze afrondingseisen vaak tot stand in overleg met docenten en studenten uit voorlopende programma's die daar al eigen ideeën over hebben ontwikkeld en in overleg met het beroepenveld.

Formele eisen die instellingen kunnen stellen zijn:

- Inhoudelijke eisen
- Omvangseisen
- Prestatie-eisen

Inhoudelijke eisen

Bij inhoudelijke eisen gaat het om bepaalde competenties waaraan de student moet voldoen. De inhoudelijke eisen voor afronding van een honoursprogramma verschillen per instelling, afhankelijk van de visie op honoursonderwijs. Iedere instelling geeft daarmee zijn eigen 'kleur' aan het honoursprogramma. Wat er wel altijd uit spreekt, is nadruk op vernieuwing en ambitie.

Vijf competenties

Honoursstudenten van de Hogeschool Utrecht moeten vijf competenties aantonen, die gezien worden als vijf punten van een ster: vakbekwaamheid, innovatie en disseminatie, internationaal perspectief, gedrevenheid, leiderschapskwaliteiten. Daarnaast is er een 'vrije ster' die staat voor een behaalde honoursprestatie met waardecreatie.

Reflectieve professional

Saxion vraagt honoursstudenten aan te tonen dat ze een reflectieve professional zijn. Er is geen lijstje van competenties die daarbij horen. Dit geeft student en docent de ruimte om nieuwe dingen te doen en daar worden studenten dan ook toe uitgedaagd. De vraag of iets dan honourskwaliteit is, blijft zoeken en biedt stof tot discussie. Er wordt veel gebruik gemaakt van portfolio's en de verantwoordelijkheid ligt bij de student. Die moet aantonen de kenmerken van de reflectieve professional te hebben ontwikkeld.

Universiteit Utrecht

Honoursstudenten van de Universiteit Utrecht moeten inhoudelijk voldoen aan: verdieping binnen de eigen discipline, verbreding (over de grenzen van het eigen vakgebied heen kijken), internationale ervaring opdoen, zelf invulling geven aan het programma zodat talenten en ambities optimaal ontwikkeld kunnen worden.

De keuze voor dit soort eisen komt tot stand door intensief overleg tussen voorloperdocenten en iemand die de leiding neemt over het proces van stroomlijning van honoursonderwijs. De voorloperdocenten experimenteren al langer met manieren om studenten die daar behoefte aan hebben meer uitdaging te bieden. Ook studenten worden in het proces betrokken. Zo kom je tot eisen die aansprekend zijn, passen bij wat werkt en passen bij wat de studenten nodig hebben.

Verder wordt het werkveld betrokken bij de vaststelling van eisen. Het werkveld kan aangeven waarom een honoursstudent voor hen meer te bieden heeft dan een reguliere student. De basis onder dit geheel is de visie die een onderwijsinstelling heeft op honours/excellentie (zie hoofdstuk 1).

Meesterschapstitel

Bij de start van de excellentieprogramma's was het de bedoeling dat er diverse meestertitels ontwikkeld zouden worden. Een meestertitel is een titel die pas behaald kan worden nadat je meerdere jaren praktijkervaring hebt opgedaan op de arbeidsmarkt in een specifiek beroep en door diverse examens hebt aangetoond dat je excellente beroepsvaardigheden beheerst. De gedachte hierachter is dat een werkende na afronding van een mbo-opleiding een aantrekkelijk ontwikkelingsperspectief heeft op de arbeidsmarkt. Een mooie gedachte. In de praktijk blijkt dit toch lastig te organiseren. De verantwoordelijkheid ligt immers in het bedrijfsleven om samen met het mbo hier handen en voeten aan te geven. Een bekende meestertitel is bijvoorbeeld patisserie. De beoordeling daarvan vindt volledig plaats vanuit de branche. Je kunt ook pas deelnemen aan het examen als je een ruime werkervaring hebt opgebouwd.

Omvangseisen

Honoursprogramma's stellen ook omvangseisen. Hetgeen de student gedaan heeft, moet enige substantie hebben wil dit in aanmerking komen voor toekenning van een honourscertificaat. Het gaat om zaken als:

- Voldoende uren in het excellentieprogramma gestoken hebben
- Voldoende onderdelen afgerond hebben

Voorbeelden

Hogeschool Rotterdam, Hogeschool Utrecht en Saxion hanteren geen omvangseis. Studenten moeten aantonen aan de vereiste competenties te voldoen en moeten daarvoor een programma vormgeven waarin ze die competenties kunnen ontwikkelen. Onderdelen in hun programma kunnen wel een vastgelegd aantal uren beslaan. De Universiteit Utrecht hanteert als omvangseis dat studenten tenminste 45 studiepunten onderwijs op honoursniveau hebben gedaan, waarvan tenminste 15 buiten het reguliere programma.

Prestatie-eisen

Om te voorkomen dat honoursstudenten hun reguliere studie verwaarlozen, stellen sommige opleidingen prestatie-eisen om in aanmerking te komen voor het honourscertificaat. Studenten moeten bijvoorbeeld een gemiddeld cijfer voor hun reguliere studie hebben behaald om het honoursprogramma met een certificaat te kunnen afsluiten. De hoogte van dat gemiddelde cijfer varieert tussen de 6,5 en 8, afhankelijk van de norm die binnen een opleiding gebruikelijk is. Ook zijn er opleidingen die bepaalde programmaonderdelen eisen.

Honoursthesis

De Universiteit Utrecht eist dat studenten ten minste 15 studiepunten in de minor en ten minste 15 studiepunten in de major onderwijs hebben vormgegeven als honoursonderwijs. Ook moeten studenten hun thesis als honoursthesis hebben gedaan. De eisen die aan zo'n honoursthesis gesteld worden, verschillen per opleiding. Studenten moeten bijvoorbeeld een artikel voor een vakblad schrijven of hun thesis in het Engels schrijven, maar ook onderzoek doen met twee studenten of een interdisciplinaire component in de thesis inbouwen, is een optie.

De zoektocht in het mbo

In het mbo is nog weinig ervaring met eisen voor het afronden van een excellentieprogramma. Er wordt geworsteld met vragen als: wanneer is een programma succesvol afgerond, wat geven we de studenten mee aan 'bewijsvoering' en wat moet er dan op het getuigschrift vermeld worden? Ook hier is weer de centrale vraag: wat is de visie op excellentie en hoe vertaalt zich dat concreet naar programma-inhoud en welke afrondingseisen horen daar dan bij?

De huidige praktijk in het mbo is zeer gedifferentieerd. Zo worden er excellentieprogramma's aangeboden die extern worden gecertificeerd zoals Cambridge Engels. Aan de andere kant zijn er ook programma's waarbij de student zelf beoordeelt of de (persoonlijke) doelen zijn behaald. Bij sommige programma's is het vooral zaak om geselecteerd te worden voor het excellentieprogramma (bijvoorbeeld door een pitch), waarna vervolgens deelname voldoende is voor een getuigschrift. Deze verschillen in beoordeling bestaan ook binnen instellingen waardoor de waarde van een getuigschrift onduidelijk is.

Uit de respons van ruim twintig mbo-scholen op een uitvraag over excellentieprogramma's bleek dat het aantal studenten dat in schooljaar 2016–2017 succesvol een excellentieprogramma heeft afgerond per school nogal varieert. Dit loopt uiteen van 0 tot wel 3.000. Onderwijsinstellingen die werken vanuit de visie dat talentontwikkeling voor iedereen is (iedereen kan op zijn of haar manier uitblinken) hebben hogere aantallen studenten die het programma succesvol hebben afgerond. De meeste scholen hebben in het schooljaar 2016–2017 aan tussen de 10 en 200 studenten een getuigschrift of een andere vorm van erkenning uitgereikt.

Volgens de wet moet de kwaliteit van het onderwijs goed bewaakt worden. In het hoger onderwijs speelt hierbij de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) een belangrijke rol. De NVAO geeft aan opleidingen die aan de eisen van basiskwaliteit voldoen een keurmerk dat zes jaar geldig is. Voor elke accreditatie moet een evaluatiebureau een onafhankelijke beoordeling afgeven. De onderwijsinspectie houdt voor het hoger onderwijs toezicht op het accreditatiestelsel.

In het mbo beoordeelt en bevordert de onderwijsinspectie de kwaliteit van onderwijs. In kwaliteitszorg gaat bijzondere aandacht uit naar de kwaliteit van toetsing, afstudeerwerkstukken, diploma's en docenten. Van belang is dat studenten niet ten onrechte een getuigschrift ontvangen. Daarom gaat het in de evaluatieprocedure over kwaliteit van onderwijs en toetsing en is niveau een belangrijk evaluatieonderwerp.

De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat is of kwaliteitszorg in excellentieonderwijs vormgegeven moet worden en, zo ja: hoe?

Waarom kwaliteitszorg?

De formele procedures voor kwaliteitszorg lijken niet goed te passen bij honoursonderwijs waarin individuele trajecten en innovatie belangrijk zijn. Toch is voor excellentieonderwijs een vorm van kwaliteitsbewaking wel belangrijk omdat:

- studenten als ze voor een excellentieprogramma kiezen, weten wat dit betekent en wat ze daarmee kunnen bereiken;
- een onderwijsinstelling intern en extern moet kunnen onderbouwen waarom gemeenschapsgeld wordt besteed aan excellentieonderwijs;
- het werkveld er op moet kunnen vertrouwen dat een certificaat voor kwaliteit staat.

Waar richt je je op met kwaliteitszorg?

Kwaliteitszorg moet gericht zijn op drie punten:

- 1 Ervoor zorgen dat kwaliteit gehaald kan worden
- 2 Checken of wat je beoogde op basis van visie is gelukt
- 3 Voldoen aan in het mbo gedeelde normen over excellentieprogramma's

Juist in programma's waarin veranderlijkheid een kenmerk is, is de kwaliteit van de begeleiders cruciaal. Zorg dus voor programmabegeleiders die studenten goed kunnen

uitdagen en coachen en die samen met de studenten een programma kunnen vormgeven dat zorgt voor wat je in je visie beoogt. Om kwaliteit te kunnen halen, moeten ook de omstandigheden waarin het excellentieprogramma functioneert goed geregeld zijn. Dat betekent naast goede begeleiders ook voldoende tijd om begeleiding te kunnen geven, een coördinator die toeziet op het programma en de studenten en hun ontwikkeling in de gaten houdt, en geld dat geormerkt is voor excellentieonderwijs.

De visie van de instelling op excellentieonderwijs zal vervolgens een belangrijk uitgangspunt zijn om na te gaan of wat je beoogt ook lukt. Behalve over de beoogde persoonlijke en vakmatige groei die je wil dat studenten uit het excellentieprogramma kunnen halen, kan dat ook bijvoorbeeld gaan over de impact van excellentieonderwijs op de rest van de instelling en de beeldvorming over de kwaliteit van onderwijs en een instelling als geheel. In het hoger onderwijs is er een grote wens om daar meer onderzoek naar te doen.

Normen voor een volledig ontwikkeld excellentieprogramma in het mbo zijn er nog niet. De kernpuntenlijst uit figuur 1, waarin de normen voor honoursprogramma's in het hoger onderwijs staan, geven houvast:

- zijn de voorwaarden voor uitvoering van een excellentieprogramma geregeld? Missie statement, selectie, docentkwaliteit;
- heeft het excellentieprogramma de beoogde onderwijsvormgeving? Didactiek, inhoudelijke eisen, ruimte voor innovatie en creativiteit, veel feedback, onderlinge stimulans tussen studenten;
- voldoet het programma aan de omvangseis?
- is de organisatie om het excellentieprogramma heen goed geregeld? Bestuurskracht, middelen, inbreng van studenten.

Hoe kwaliteitszorg inrichten?

Kwaliteitszorg kan intern of extern ingericht worden.

Intern

Interne kwaliteitszorg kan worden ingericht door regelmatig bij studenten en docenten na te gaan hoe het programma loopt. Zorg dat docenten weten waar ze opmerkingen van studenten over de kwaliteit kwijt kunnen (positief en negatief). En bespreek met docenten hoe ze zelf het excellentieonderwijs ervaren. Deze gesprekken kunnen informatie opleveren over:

- tijdbelasting
- werkbeleving/plezier
- ontwikkeling als docent
- organisatie van de excellentieopleiding
- informatievoorziening
- nieuwe ideeën voor het excellentieprogramma

Studenten kun je bijvoorbeeld vragen naar:

- tijdbelasting
- mate van uitdaging
- mate waarin ze hun eigen interesse en ambitie kunnen volgen
- organisatie van het excellentieprogramma
- informatievoorziening
- nieuwe ideeën voor het excellentieprogramma

De subjectieve oordelen over kwaliteitsaspecten kun je via de normale jaarevaluatie meenemen. Omdat de invulling van excellentieonderwijs, passend bij het karakter van deze programma's, vaak verandert, is vragen naar kwaliteit van invulling niet zinvol. Het jaar erop kan het programma toch een heel andere invulling hebben. Je kunt wel vragen naar kwaliteit van de begeleiding en de mate waarin bepaalde kenmerken van je programma in de beleving van de studenten goed uit de verf komen (bevorderen van zelfstandigheid, ondernemerschap).

Opties om ervaringen van studenten te verzamelen, zijn:

- een onderwijscommissie voor het excellentieonderwijs instellen;
- een deel over het excellentieonderwijs opnemen in de reguliere jaarevaluatie;
- evaluatieformulieren over (delen van) het excellentieonderwijs laten invullen;
- regelmatige, informele gesprekken met studenten;
- een focusgroepgesprek houden;
- een vaste begeleidend docent (tutor) ernaar laten vragen en aan de organisatie van het excellentieprogramma laten terugkoppelen.

Betrek vooral ook studenten bij de beoordeling van programma's en het trekken van conclusies uit een evaluatie. Dit bevordert hun betrokkenheid bij het programma.

Naast het bevragen van studenten en docenten kan de kwaliteit ook afgemeten worden aan de opgeleverde producten. Een eindassessment waarin studenten moeten aantonen dat ze de competenties behaald hebben, is een beoordeling van de kwaliteit die het opleidingsinstituut geleverd heeft.

Eindportfolio's

Bij de Hogeschool Rotterdam moeten studenten om de honoursopleiding af te sluiten aantonen dat ze aan vijf competenties voldoen. De opleiding heeft daarvoor speciaal opgeleide assessoren. De kwaliteit van de eindportfolio's zegt iets over de kwaliteit van het programma.

Kwaliteitszorg intern regelen kan ook door een groep samen te stellen van mensen die goed ingevoerd zijn in wat de instelling met excellentieonderwijs beoogt en hoe

je excellentieonderwijs in al zijn facetten (organisatorisch en didactisch) goed kunt vormgeven. Deze mensen kunnen het beste van verschillende opleidingen komen om de objectiviteit te waarborgen en verschillende ervaringen in de commissie bijeen te brengen. Het voordeel van zo'n interne audit is dat je zelf de norm kunt stellen, waarin je rekening houdt met de bijzondere kenmerken van excellentieonderwijs.

Docent bewaakt

De Hanzehogeschool laat de docent de kwaliteit van het honoursprogramma bewaken. Daarnaast wordt een aantal studentproducten op kwaliteit beoordeeld in de interne audit.

Interne richtlijnen

De Universiteit Utrecht heeft in onderling overleg met vertegenwoordigers van de honoursprogramma's gemeenschappelijke richtlijnen opgesteld voor een honoursprogramma. Een interne commissie heeft vervolgens alle honoursprogramma's van faculteiten bekeken op basis van door henzelf aangeleverde informatie. Daarin werd gekeken naar:

- 1 Organisatie: instelling van een honoursdirector en coördinator, beschikbare uren, regelmatig overleg.*
- 2 Operationalisering: eisen aan instroom, doorstroom, uitstroom.*
- 3 Operationalisering: programma voor verdieping en verbreding, regelmatige bijeenkomsten, mogelijkheid voor internationale ervaring, gesprek met student over voortgang, verbinding met OER, kwaliteitszorg.*
- 4 Honoursdocenten: fte's, competenties en kwaliteiten.*

Het honoursprogramma werd tevens bezocht en er vond een critical friend gesprek plaats met een aantal betrokkenen uit het programma rond bovenstaande punten. Vervolgens ontving de faculteit de interne certificering en een brief met aanbevelingen.

Interne audit

Het Hanze Honours College toetst alle honoursprogramma's op basis van een zelfstudie van het programma en een auditdag met interviews met docenten, studenten, alumni, management. Bij een goede beoordeling ontvangt het honoursprogramma een interne certificering. Het auditteam bestaat uit een vertegenwoordiger van het Hanze Honours College, een honoursdocent van een ander honoursprogramma, een ervaren auditor, een honoursstudent en een auteur van het auditrapport.

Het kwaliteitszorgsysteem gebruikt zes beoordelingscriteria:

- 1 Is er een missie en wat is het voorgestelde eindniveau van het programma? Het moet in ieder geval over een complex probleem gaan, het programma moet drijven op eigen initiatief van studenten, het moet verdiepend zijn (specialiserend), maar vooral verbredend (interdisciplinair).*
- 2 Hoe zet het programma honoursdidactiek en onderwijsvormgeving in en hoe worden docenten geselecteerd?*
- 3 Worden studenten op een eerlijke manier geselecteerd?*
- 4 Zijn er activiteiten die zorgen voor communityvorming?*
- 5 Hoe wordt kwaliteitszorg in het programma vormgegeven?*
- 6 Hoe wordt het eindniveau vastgesteld? Eindproducten van studenten worden beoordeeld.*

De interne audit volgt hetzelfde tijdpad van zes jaar als de reguliere accreditatie, met een lichtere midterm review.¹⁷

Het kan zinvol zijn om excellentieprogramma's van verschillende opleidingen elkaar te laten bezoeken. Betrokkenen bij het excellentieprogramma kunnen voorbeelden laten zien van hun excellentieprogramma. Zo ontstaat interne discussie en uitwisseling. Hieraan hoeft niet een oordeel verbonden te worden. Je kunt dit ook heel goed doen naast de hierboven genoemde vorm van interne kwaliteitszorg. Het feit dat er regelmatig ervaringen worden uitgewisseld, zorgt ervoor dat een opleiding feedback krijgt en op basis daarvan verbeteringen kan doorvoeren.

Extern

Kwaliteitszorg extern regelen kan door het mee te laten nemen in de reguliere kwaliteitscontrole door de Onderwijsinspectie. Goed overleg met de Onderwijsinspectie over normen die het mbo voor excellentieonderwijs wil hanteren is dan nodig. En dergelijke overkoepelende normen moeten de eigenheid, veranderlijkheid en creativiteit in excellentieprogramma's niet in de weg staan. Het is van belang er als sector goed op

¹⁷ Pierre van Eijl, Henmar Moesker, Marleen Eyckmans (2017). *Different views on assuring the quality of honours programmes*. JEHC. <https://www.honorscouncil.eu/jehc/JEHC20170107VanEijlEtAl.pdf>

te sturen dat de normen passen bij de aard van excellentieonderwijs. Of er moet een procedure komen die sterk leunt op de visie van de instelling zelf en meer gericht is op dialoog en meekijken als *critical friend* dan op toetsing. De procedure die de Onderwijsinspectie hanteert voor het vaststellen van excellente scholen in het PO en VO (een predicaat voor scholen met bijzondere kwaliteiten en voor scholen die uitblinken in een specifiek excellentieprofiel) is daar een mooi voorbeeld van. In deze procedure wordt naast een cijfermatige toets sterk ingestoken op de eigenheid van de school door gebruik te maken van zelfevaluatie, dialogen en een jurybezoek.¹⁸

De mogelijkheid om verschillende opleidingen elkaar te laten bezoeken en als *critical friend* op elkaars programma te laten reageren, kan ook extern vormgegeven worden met opleidingen van verschillende instellingen. Hiervoor kunnen regionale verbanden heel goed worden ingezet. Het gesprek levert dan mogelijk ook ideeën op voor samenwerking op het terrein van excellentieonderwijs, zoals gezamenlijke projecten voor studenten of docentprofessionalisering.

Denk ook aan het betrekken van het oordeel van bedrijven die werken met studenten uit het excellentieprogramma. Wat zien zij als meerwaarde van deze studenten?

Behoud de merites van excellentieonderwijs

Docenten die in honoursonderwijs studenten begeleiden, beleven vaak veel plezier aan dit soort onderwijs. Studenten zijn enthousiast en gemotiveerd, er is ruimte voor experiment en er is veel onderlinge verbondenheid. Bij excellentieonderwijs past dat ook falen moet kunnen. Dat verhoudt zich niet goed met een strak kwaliteitszorgsysteem dat gericht is op slaagpercentages, prijzen en kaders. Kwaliteitszorg kan een administratieve last opleveren en de spirit eruit halen als allerlei zaken verantwoord moeten worden. Honoursonderwijs kost vaak extra tijd, of tijd op andere momenten dan gedurende de reguliere werkdag. Teveel administratie wordt altijd als een last ervaren, maar helemaal als je het gevoel hebt je extra in te zetten.

- Creëer een kwaliteitszorgsysteem dat het excellentieonderwijs en de betrokkenen dient door ze voldoende (niet teveel!) informatie te geven om het excellentieonderwijs goed te kunnen blijven invullen.
- Voorkom dat kwaliteitszorgnormen de zaak dichttimmeren en het enthousiasme afbreken.
- Maak kwaliteitszorg niet een papieren systeem maar een attitude gericht op constante verbetering.

18 Inspectie van het Onderwijs. Excellente scholen 2017. <https://www.excellentescholen.nl/doe-mee/meedoen-2017---2019>. Bezocht op 13-12-2017.

Noodzaak om excellentieonderwijs in de organisatie te verankeren

Nu er in het mbo middelen beschikbaar zijn voor het ontwikkelen van excellentieonderwijs, gaat daar veel aandacht naar uit. Zolang er subsidie is, kunnen docenten extra ingezet worden en kunnen studenten bijzondere dingen doen, zoals een pizzasessie of een buitenlandse reis. Maar wat gebeurt er daarna?

In het hoger onderwijs hebben we gezien dat de aandacht voor honoursonderwijs verminderde na de subsidieperiode, omdat andere thema's om aandacht vroegen. Er worden minder docenten ingezet voor honoursonderwijs, de staf die het honoursprogramma ondersteunt neemt af, er wordt minder informatie over honoursonderwijs verspreid en door verminderde zichtbaarheid komen er minder studenten op af.

Als er minder studenten op het honoursonderwijs afkomen, lijkt er minder noodzaak om honoursonderwijs te verzorgen. Maar de redenen die instellingen kunnen hebben om honoursonderwijs te geven, blijven:

- studenten die dit aankunnen en nodig hebben om gemotiveerd te blijven voor school meer uitdaging geven;
- door toename van motivatie bij studenten uitval verkleinen;
- welbevinden van de student vergroten;
- innovatie in een vakgebied stimuleren en daarmee de economie vooruit helpen;
- een proeftuin voor onderwijsvernieuwing creëren waarna het reguliere onderwijs gebruik kan maken van de goede voorbeelden van onderwijsvormen en didactiek;
- werkplezier van docenten vergroten;
- een ambitieuze studiecultuur creëren in de instelling (excelleren mag en is leuk!);
- gelijkheid creëren: differentiëren zodat niet alleen minder goed presterende maar ook de goed presterende studenten passend onderwijs krijgen.

Daarom is het goed tijdig na te denken over de verankering van excellentieonderwijs in het mbo. Zodat het aandacht blijft houden, ook als er straks andere thema's om aandacht vragen. Het toewerken naar een goede invulling van de tien kernpunten van een volledig ontwikkeld honoursprogramma (zie figuur 1) helpt hierbij. In dit hoofdstuk staat de organisatorische kant van de tien kernpunten centraal. We gaan eerst in op de bestuurlijke inbedding. Vervolgens bespreken we hoe je ervaring met excellentie-

onderwijs kunt borgen. Daarna komt aan bod hoe je kunt omgaan met de waarde van excellentieonderwijs voor de instelling als geheel.

Bestuurlijke inbedding

Het is niet voor niks dat in de tien kernpunten van een volledig ontwikkeld honourprogramma ook een punt is opgenomen over bestuurlijke inbedding. Punt tien stelt dat daarvoor nodig is: *een organisatie die specifiek het honoursprogramma ondersteunt met voldoende bestuurskracht en middelen en met een grote inbreng van studenten*. Er is iemand met voldoende invloed nodig die ervoor blijft zorgen dat honoursonderwijs voldoende aandacht krijgt in geld en middelen. En ook is er een ondersteunende organisatie nodig die tijd heeft om informatie aan studenten te verschaffen.

Een onderzoek uit 2015¹⁹ schetst de kosten van honoursprogramma's bij vier case-studies:

- De Siriussubsidie gaf tijd en middelen voor de ontwikkeling en exploitatie van honoursonderwijs.
- De subsidiegelden zijn door instellingen gematcht. Door de verschillende invulling van de programma's is er geen eenduidig beeld te geven van de meerkosten van honoursonderwijs.
- Excellentieprogramma's zijn duurder door intensievere begeleiding, de organisatie van extra activiteiten, selectie en andere extra voorzieningen.
- Het grootste deel van de exploitatiekosten (90%) ligt op decentraal niveau (bij de opleidingen) vanwege de kosten van extra docenttijd voor het begeleiden van honoursstudenten.
- Op centraal niveau liggen de kosten in verband met coördinatie, evaluatie, docent-training en onderzoek rondom de programma's.
- In de onderzochte casestudies liggen de exploitatiekosten tussen de € 45 en € 200 per honours studiepunt. Dit is exclusief de kosten op centraal niveau in verband met de voorlichting, coördinatie en kwaliteitsbewaking rondom excellentieprogramma's.

Universiteit Utrecht

De Universiteit Utrecht heeft een universitaire honours dean aangesteld. Daarnaast zijn er bij elke faculteit honoursdirecteuren. Per opleiding zijn er verder coördinatoren die de continuïteit in het aanbod borgen. Uitgangspunt is dat elke student die honoursonderwijs wil volgen dit moet kunnen doen. Dit betekent dat elke opleiding dit moet kunnen organiseren. In het strategisch plan is een doelstelling rond verder uitbouwen van het honoursonderwijs

19 ITS-ROA-CHEPS (2015). *Het beste uit studenten*. Onderzoek naar de werking van het Sirius programma om excellentie in het hoger onderwijs te bevorderen. In opdracht van het Ministerie van OCW. November 2015.

opgenomen.²⁰ De faculteiten krijgen geld dat geormerkt is voor honoursonderwijs. Dit systeem helpt om het honoursonderwijs op de kaart te houden.

Hanzehogeschool

Het Honours College van de Hanzehogeschool staat los van het reguliere onderwijs en de reguliere organisatie. Dit college bewaakt de kwaliteit van honoursprogramma's doordat het plannen voor programma's moet goedkeuren. Het Hanze Honours College zorgt er door informatievoorziening tevens voor dat honoursonderwijs op de kaart blijft binnen de instelling.

Ervaring borgen

In de beginjaren van het honoursonderwijs leerden betrokkenen veel over wat werkte en wat niet. En nog steeds wordt er veel geleerd, omdat honoursonderwijs voortdurend in ontwikkeling is en als proeftuin dient voor onderwijsvernieuwing. Docenten die het leuk vinden om te pionieren, vonden de beginfase heel aantrekkelijk. Op een gegeven moment zoekt dit soort pioniers een nieuwe uitdaging. Daarmee dreigt een hoop ervaring te vervliegen. Het is daarom belangrijk om bewust om te gaan met wat er geleerd wordt over wat wel en niet werkt. De ervaringen moeten ook beschikbaar worden gemaakt voor anderen die later bij honoursonderwijs betrokken raken.

Mogelijkheden om ervaringen te borgen zijn:

- Binnen een opleiding een honoursoverleg plannen, zodat ervaringen gedeeld worden en ervaren docenten nieuwe docenten kunnen informeren over wat wel en niet werkt.
- Binnen een opleiding een onderwijscommissie voor het honoursonderwijs instellen. Een combinatie van oudere- en jongerejaars honoursstudenten zorgt ervoor dat kennis wordt doorgegeven naar nieuwe studenten die in de onderwijscommissie zitting nemen.
- Een leergang over honoursdidactiek opzetten met deelnemers uit verschillende opleidingen waarin zij leren van de recente inzichten uit onderzoek naar honours-onderwijs, van elkaar, van docenten die al langer in het honoursonderwijs begeleiden en van gastsprekers. De leergangdeelnemers vormen een community die op centraal niveau zijn aan te spreken over honoursonderwijs en met elkaar kunnen blijven uitwisselen, geholpen door activiteiten die voor deze groep centraal georganiseerd worden.
- Een elektronische kennisbasis opbouwen waar docenten via internet voorbeeldmateriaal (filmpjes, beschrijvingen) kunnen vinden.

20 Universiteit Utrecht (2016). Strategisch Plan 2016-2020.
<https://www.uu.nl/organisatie/profiel/missie-en-strategie/strategisch-plan-2016-2020>

- Een netwerk van betrokkenen bij honoursonderwijs opzetten waarin uitwisseling kan plaatsvinden. Dit kan op opleidingsniveau, instellingsniveau en op landelijk niveau.
- Een landelijke conferentie waarin docenten en onderzoekers met elkaar uitwisselen over recent onderzoek en casussen uit de praktijk van hun honoursonderwijs. In die conferentie is ook een track voor studenten ingebouwd.
- Een landelijke studentenconferentie rond onderzoek dat zij in hun honoursprogramma hebben verricht: de Student Research Conference.
- Een landelijke studentenvereniging voor honoursonderwijs: de Dutch Honours Community.²¹

Intranet

Op de bètafaculteit van de Universiteit Utrecht wordt intranet gebruikt om tips, informatie en achtergrondmateriaal over honoursonderwijs beschikbaar te stellen aan alle docenten.

De netwerkdag mbo excellentieonderwijs is een al bestaand initiatief voor uitwisseling tussen instellingen op landelijk niveau. Dit kan na de subsidieperiode voortgezet worden. Een mogelijkheid daarvoor is om dit afwisselend door verschillende scholen te laten verzorgen. Dit biedt tevens de mogelijkheid om bij elkaars excellentieonderwijs mee te kijken en studenten te spreken over hun ervaringen.

Er worden ideeën uitgewerkt voor verdere docentprofessionalisering voor excellentieonderwijs in het mbo op regionaal en landelijk niveau. Onderdeel hiervan kan een kennisbank zijn die voor docenten via internet toegankelijk wordt gemaakt.

De waarde van excellentieprogramma's zichtbaar maken

Borgen van excellentieprogramma's gebeurt ook door te laten zien wat de excellentieprogramma's opleveren. Het start bij het organiseren van goede programma's die bereiken wat de opleiding ermee beoogt. Successen onderstrepen deze resultaten. En positieve berichten over een excellentieprogramma zorgen ervoor dat meer studenten hieraan willen deelnemen en docenten erbij betrokken willen zijn. Maak die successen dan ook zichtbaar. Daarbij kun je denken aan:

- Zorg ervoor dat studenten kunnen aantonen dat ze een excellentieprogramma hebben gevolgd. Geef een certificaat af en vermeld op het certificaat of op de opleidingswebsite wat het excellentieprogramma inhoudt. Maak aan de arbeidsmarkt duidelijk wat een excellentieprogramma inhoudt.

²¹ <http://dutchhonourscommunity.nl/over-dhc/>

Eindassessment

Bij de NHL Hogeschool ontvang je na het eindassessment een honoursdegree, een aanbevelingsbrief en begeleiding naar de arbeidsmarkt.

- Maak binnen je instelling en naar buiten toe zichtbaar wat met het excellentieprogramma bereikt wordt. Bedenk daarbij ook vooraf wat je kwaliteit vindt, bijvoorbeeld: behaalde prijzen, aantal studenten dat heeft deelgenomen, plezier in de opleiding, plezier van docenten, persoonlijke ontwikkeling, successen behaald door alumni. Als de arbeidsmarkt herkent dat honoursstudenten echt iets meer te bieden hebben dan andere studenten, zorg je ook voor borging van honoursonderwijs.

Walk of fame

Over het centrale pad over de campus in Groningen loopt een 'walk of fame'. Hier presenteert de Hanzehogeschool Groningen haar prijswinnende studenten en docenten.

Walk of fame

- Maak intern zichtbaar welk effect excellentieonderwijs heeft op het werkplezier en de competenties van docenten, op leerplezier en de studiecultuur van studenten in een instelling en op de onderwijsvernieuwing in de reguliere opleiding.

Werkplezier van docenten

Saxion zet honoursonderwijs in als een manier om tot docentprofessionalisering te komen. Er worden dan ook telkens andere docenten ingezet in het honoursprogramma. Dat is soms lastig te realiseren, omdat docenten er meestal niet meer mee willen stoppen.

Trots op talent

Deltion heeft in het schoolgebouw duidelijk aandacht voor studenten die bepaalde prestaties hebben bereikt binnen een excellentieprogramma. Aan de wanden hangen professionele foto's van deze toppers, zichtbaar voor iedereen!

POWER-TEAM

Bij MBO College Zuid (ROCvA) lopen studenten en docenten rond in een zwart T-shirt met daarop de felrode letters PWR en hun naam. Ze vallen op en dat is nou net de bedoeling! Deze excellente studenten en docenten zijn lid van het POWER-TEAM. Een collectieve denktank waarin beroepsgerichte onderzoeksvragen, samen met leerbedrijven, projectmatig worden onderzocht. Leden van het team, zowel docenten als studenten, zijn altijd herkenbaar aan hun T-shirt. Het resultaat is dat slim zijn nu zelfs 'cool' gevonden wordt.

- In het hoger onderwijs is ook het onderzoek naar het honoursonderwijs van belang gebleken. Hierin wordt beschreven wat werkt en vooral ook waarom het werkt. Dit maakt de opbrengst van experimenten bruikbaar voor andere opleidingen.

Duurzaam borgen in het mbo

Excellentieonderwijs heeft een grote vlucht genomen in het mbo. De meeste instellingen hebben een excellentieprogramma. Het kent duidelijk draagvlak onder docenten en studenten. Voor docenten geeft het de mogelijkheid om onderwerpen te verdiepen en te verbreden en met studenten op nieuwe manieren aan de gang te gaan. Voor studenten biedt het de mogelijkheid zich extra te onderscheiden en om uitdagingen op te pakken die misschien onvoldoende aanwezig zijn in het reguliere programma.

Excellentieonderwijs (en dat geldt ook voor Skills) heeft, ondanks de hiervoor geschetste positieve ontwikkeling echter nog niet voldoende draagvlak om duurzaam onderdeel te worden van het reguliere aanbod van een mbo-school. Veel excellentieprogramma's zijn nog afhankelijk van een externe financiële impuls. Dit wordt ook erkend in de Voortgangsrapportage kwaliteitsafspraken mbo²² die adviseert om het oormerken van excellentiemiddelen met vier jaar te continueren.

Naast onvoldoende draagvlak is wellicht ook het ontwerp van veel excellentieprogramma's debet aan het feit dat een externe financiële impuls nodig is. Het zijn programma's die relatief veel financiële middelen vragen die moeilijk elders te verkrijgen zijn en die door het ontwerp van de programma's ook niet gemakkelijk in kosten kunnen worden teruggebracht. Dit pleit er voor om al bij het ontwerp rekening te houden met niet alleen de ontwikkelkosten maar ook met de uitvoeringskosten en die in relatie te brengen met de draagkracht van de school.

Verder is het van belang tijdens de uitvoering van programma's zorgvuldig eventuele spin-off in kaart te brengen. Die kan bestaan uit een doorvertaling van didactiek die goed werkt naar reguliere programma's. De spin-off kan ook zijn dat de aantrekkelijkheid van de instelling toeneemt, de zichtbaarheid in het werkveld toeneemt, de tevredenheid van studenten groeit of dat verdere professionalisering van docenten geconstateerd wordt. Door deze opbrengsten zichtbaar te maken, is het mogelijk om intern voldoende draagvlak te creëren voor continuering van excellentieonderwijs zonder aanvullende externe middelen. Het maken van een kosten-baten analyse kan daarbij helpen.

22 MBO in Bedrijf (2017). *Voortgangsrapportage kwaliteitsafspraken mbo*. Augustus 2017, p. 22.
http://www.mboinbedrijf.nl/images/MBO_in_vol_bedrijf.pdf

9 Hoe nu verder...?

Met deze brochure hebben we een overzicht van onderwijsvormgeving van honours-programma's in het hoger onderwijs gegeven. Dit kan het mbo helpen om kritisch naar het eigen excellentieonderwijs te kijken. Wij hopen dat dit eraan bijdraagt om het excellentieonderwijs in de eigen instelling op een (nog) hoger niveau te krijgen en aan de verduurzaming van excellentieonderwijs in het mbo.

Concrete denkhulp

Voor degenen die behoefte hebben aan een concrete denkhulp is het boek *Word gewoon excellent! Denkhulp voor excellentie in het mbo* aan te raden. Het is een praktisch boek dat ingaat op vragen als 'Welke lessen zijn er te leren van mbo-instellingen die volop met excellentie bezig zijn? Wat vinden zij belangrijk? Wat zijn hun tips, en hoe zijn zij zelf met excellentieonderwijs bezig?' Door een systematische opbouw van vragen en thema's maakt het tot nog toe opgedane ervaringen met excellentieonderwijs toegankelijk om andere scholen te helpen bij hun eigen denken over excellentie. Door de informatie in heldere kaarten weer te geven, biedt het boek scholen handvatten om zelf met (delen ervan) aan de slag te gaan.

Het boek beschrijft op vier aspecten wat er nodig is om duurzaam excellentieonderwijs te realiseren:

Visie: Wat moet er in een visie op excellentieonderwijs aan de orde komen?

En meer concreet: welke keuzes moeten gemaakt worden bij het ontwerpen van een excellentieprogramma?

Organisatie: Wat moet er allemaal georganiseerd worden rondom excellentieonderwijs?

Mensen: Wat moeten medewerkers die met excellentieonderwijs bezig zijn weten en kunnen? Hoe kan een mbo-school dat faciliteren?

Cultuur: Wat is een cultuur van excellentie en hoe kunnen medewerkers hieraan bijdragen?

Het boek *Word gewoon excellent!* is gemaakt door De Argumentenfabriek op basis van input van de denktank Excellentie in het mbo. Hierin zitten deskundigen vanuit zes instellingen: ROC Midden Nederland, Rijn IJssel, Deltion, ROC Mondriaan, Grafisch Lyceum Rotterdam en Noorderpoort. Verkrijgbaar via www.gewoonexcellent.nl.

Colofon

Programma's voor excellentieonderwijs is mede mogelijk gemaakt door MBO in Bedrijf

Auteurs: Hanne ten Berge, Ada Kool, Leontien Kragten en Norbert Ruepert

Met dank aan: Ron Weerheijm (Hogeschool Rotterdam), Pieter Veenstra (Hanzehogeschool), Marike Lammers (Saxion), Tineke Kingma (Windesheim)

Dank aan de mbo-scholen die een bijdrage leverden:
ROC Friese Poort, AOC Oost, Zadkine, ROC Tilburg, Drenthe College, Deltion college, Koning Willem I College, Summa College, Horizon College, ROC Rijn IJssel, HMC vakschool, MBO Amersfoort, Da Vinci College, MBO Utrecht, Aeres MBO, ROC Nova College, Landstede, Noorderpoort College

Eindredactie: Rutger Zwart

Vormgeving: Lauwers-C, Nijmegen

Fotografie: Skills Netherlands, Claudia Otten, Juul Paalvast, Hanne ten Berge

Januari 2018

